

Η ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΜΕΣΩ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΣΤΟ ΟΝΕΙΡΟ

ΣΙΓΚΜΟΥΝΤ ΦΡΟΪΝΤ

Η ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΜΕΣΩ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΣΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΑΛΛΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΝΕΙΡΑ⁴⁰⁰

Η ανάλυση του τελευταίου βιογραφικού ονείρου αποδεικνύει ότι είχα αναγνωρίσει εξαρχής τη **συμβολική του ονείρου**. Στην πλήρη αξιολόγηση του εύρους της και της σημασίας της οδηγήθηκα όμως σταδιακά, με την μεγαλύτερη εμπειρία και υπό την επιρροή των εργασιών του W. Stekel (1911), για τις οποίες είναι σωστό εδώ να κάνω μερικές παρατηρήσεις. [1925].

Αυτός ο συγγραφέας, ο οποίος έβλαψε και ωφέλησε ίσως στον ίδιο βαθμό την ψυχανάλυση, παρουσίασε πολυάριθμες **αναπάντεχες μεταφράσεις συμβόλων**, οι οποίες αρχικά δεν έγιναν πιστευτές, αλλά αργότερα επιβεβαιώθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους και έπρεπε να γίνουν δεκτές. Η αξία του Stekel δεν μειώνεται από την παρατήρηση ότι οι επιφυλάξεις των άλλων δεν ήταν αδικαιολόγητες. Διώτι τα παραδείγματά του, στα οποία στήριζε τις ερμηνείες του, συχνά δεν ήταν πειστικά και ο ίδιος είχε χρησιμοποιήσει μια μέθοδο που πρέπει να απορριφθεί ως επιστημονικά αναξιόπιστη. Ο Stekel ερμήνευε τα σύμβολα με τη βοήθεια της διαίσθησης, δυνάμει μιας προσωπικής ικανότητας να κατανοεί τα σύμβολα με άμεσο τρόπο. Μια τέτοια τέχνη όμως δεν μπορεί να θεωρηθεί γενική προϋπόθεση, η αποδοτικότητά της ξεφεύγει από κάθε κριτική και τα συμπεράσματά της δεν μπορούν κατά συνέπεια να θεωρηθούν αξιόπιστα. Είναι σαν να ήθελε κανείς να στηρίξει τη διάγνωση των μολυσματικών νόσων στις οσφρητικές εντυπώσεις στο κρεβάτι του ασθενούς, μολονότι υπήρχαν αναμφισβήτητα κλινικοί γιατροί των οποίων η όσφρηση, που στους περισσότερους έχει ατροφήσει, επιτύγγανε περισσότερα απάτι άλλων και οι οποίοι ήταν πράγματι σε θέση να διαγνώσουν έναν κοιλιακό τύφο βασιζόμενοι στη μυρωδιά. [1925].

Η προοδευτική εμπειρία στην ψυχανάλυση μας επέτρεψε να βρούμε ασθενείς που διέθεταν την εκπληκτική ικανότητα να **κατανοούν άμεσα τα ονειρικά σύμβολα**. Συχνά ήταν πάσχοντες από πρόωρη άνοια και έτσι υπήρχε επί ένα διάστημα η τάση να υποπτευόμαστε ότι όλοι οι ονειρευόμενοι που επιδείκνυαν μια τέτοια κατανόηση των συμβόλων έχουν αυτή την πάθηση. Αυτό όμως δεν ευσταθεί· πρόκειται για ένα προσωπικό χάρισμα ή για ιδιάζουσα ικανότητα χωρίς φανερή παθολογική σημασία. [1925]

Όταν έχει εξοικειωθεί κανείς με την πλούσια χρήση συμβόλων στην παράσταση σεξουαλικού υλικού στο όνειρο, πρέπει να στραφεί προς το ερώτημα μήπως πολλά από αυτά τα σύμβολα εμφανίζονται όπως οι «συντομογραφίες» της στενογραφίας, με σημασία προκαθο-

ρισμένη μια για πάντα, και νοιώθει τον πειρασμό να σχεδιάσει έναν νέο ονειροκρίτη σύμφωνα με την κρυπτογραφική μέθοδο [βλέπε μέρος II, αρχή]. Εδώ πρέπει να παρατηρήσουμε το εξής: Αυτή η συμβολική δεν είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα του ονείρου, αλλά της ασυνείδητης φαντασίας, ιδιαίτερα του λαού, και στις λαϊκές παραδόσεις, στους μύθους και στους θρύλους, στις ιδιωματικές εκφράσεις, στα θυμοσοφήματα και στα περιφερόμενα ευφυολογήματα ενός λαού είναι πληρέστερη απότι στο όνειρο. [1909].

Θα έπρεπε λοιπόν να ξεπεράσουμε πολύ τα όρια του θέματος της ερμηνείας των ονείρων, αν θέλαμε να ανταποκριθούμε στη σημασία του συμβόλου και να συζητήσουμε τα πολυάριθμα και κατά ένα μεγάλο μέρος άλυτα ακόμη προβλήματα που συνδέονται με την έννοια του συμβόλου.⁴⁰¹ Σε αυτό το σημείο περιοριζόμαστε να πούμε ότι η παράσταση μέσω ενός συμβόλου ανήκει στις έμμεσες παραστάσεις, αλλά ότι πολλές ενδείξεις μας προειδοποιούν ότι δεν πρέπει να ανακατεύουμε αδιάκριτα τη συμβολική παράσταση με τα άλλα είδη έμμεσης παράστασης, αν και μπορούμε ακόμη να συλλάβουμε με εννοιολογική σαφήνεια αυτές τις ειδοποιούς διαφορές. Σε πολλές περιπτώσεις το κοινό σημείο μεταξύ συμβόλου και του πράγματος που αντιπροσωπεύει είναι ολοφάνερο, σε άλλες είναι κρυμμένο· τότε η επιλογή του συμβόλου φαίνεται αινιγματική. Αυτές ακριβώς οι περιπτώσεις πρέπει να μπορέσουν κάποτε να ρίξουν φως στο τελικό νόημα της συμβολικής σχέσης· μας επισημαίνουν ότι αυτή η σχέση είναι γενετικής φύσης. Αυτά που σήμερα συνδέονται συμβολικά ήταν πιθανώς ενωμένα στα πανάρχαια χρόνια με εννοιολογική και γλωσσική ταυτότητα.⁴⁰² Η συμβολική σχέση εμφανίζεται ως υπόλειμμα και σημάδι αλλοτινής ταυτότητας. Και μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η συμβολική κοινότητα σε μερικές περιπτώσεις ξεπερνάει τα όρια της γλωσσικής κοινότητας, όπως ισχυρίστηκε ήδη ο Schubert (1814).⁴⁰³ Πολλά σύμβολα είναι τόσο παλαιά όσο και η διαμόρφωση της γλώσσας, ενώ και σήμερα παράγονται καινούργια (π.χ. το αερόπλοιο, το ζέπελιν). [1914].

Το όνειρο χρησιμοποιεί λοιπόν αυτούς τους συμβολισμούς, για να παραστήσει μεταμφιεσμένες τις λανθάνουσες ιδέες του. Ανάμεσα στα χρησιμοποιούμενα κατ' αυτόν τον τρόπο σύμβολα υπάρχουν πάντως πολλά που κατά κανόνα ή σχεδόν κατά κανόνα φαίνεται πως σημαίνουν το ίδιο. Δεν πρέπει όμως να ξεχνούμε την **ιδιάζουσα πλαστικότητα του ψυχικού υλικού**. Ένα σύμβολο στο περιεχόμενο του ονείρου μερικές φορές δεν πρέπει να ερμηνεύεται συμβολικά, αλλά με την κυριολεκτική του σημασία· άλλες φορές ένας ονειρευόμενος έχει αποκτήσει το δικαίωμα μέσα από ιδιαίτερο μνημονικό υλικό να χρησιμοποιεί πολλά και διάφορα πράγματα ως σεξουαλικά

σύμβολα, που δεν χρησιμοποιούνται γενικά έτσι. Όταν για την παράσταση ενός περιεχομένου έχει να επιλέξει ανάμεσα σε πολλά σύμβολα, θα αποφανθεί υπέρ εκείνου του συμβόλου που εκτός από αυτό παραπέμπει και σε πραγματικές σχέσεις προς άλλα υλικά ιδεών, δηλαδή επιτρέπει την ενεργοποίηση ατομικών κινήτρων πλάι στα κοινώς ισχύοντα. [1909· η τελευταία πρόταση είναι του 1914],

Οι νεότερες έρευνες πάνω στο όνειρο από την εποχή του Scherper αναγνωρίζουν αναντίρρηση τη συμβολική του ονείρου -ακόμη και ο H. Ellis [1911, 109] ομολογεί ότι δεν είναι δυνατόν να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι τα όνειρά μας βρίθουν από σύμβολα-, αλλά τώρα πρέπει να παραδεχθούμε ότι η ύπαρξη των συμβόλων δεν διευκολύνει μόνο το έργο της ερμηνείας ενός ονείρου, αλλά ότι ταυτόχρονα το δυσχεραίνει. Η τεχνική της ερμηνείας βάσει των ελεύθερων συνειρμών του ονειρευόμενου μας αφήνει συνήθως αβοήθητους στην περίπτωση των συμβολικών στοιχείων του ονειρικού περιεχομένου* μια επιστροφή στην αυθαιρεσία του ερμηνευτή ονείρων, όπως είχε ασκηθεί στην αρχαιότητα και όπως φαίνεται να αναβιώνει με τις άναρχες ερμηνείες του Stekel, αποκλείεται σήμερα για λόγους επιστημονικής κριτικής. Κατά συνέπεια τα στοιχεία του ονειρικού περιεχομένου, που πρέπει να θεωρηθούν συμβολικά, μας επιβάλλουν μια συνδυασμένη τεχνική, η οποία αφενός στηρίζεται στους συνειρμούς του ονειρευόμενου, αφετέρου επιτρέπει τη συμπλήρωση των κενών βάσει της αντίληψης του ερμηνευτή για τα εκάστοτε σύμβολα. Η κριτική επιφυλακτικότητα στην εξήγηση των συμβόλων και η προσεκτική μελέτη τους πάνω σε ιδιαίτερα διαφανή παραδείγματα ονείρων πρέπει να συμβληθούν, προκειμένου να αποδυναμωθεί η κατηγορία της αυθαιρεσίας στην ερμηνεία των ονείρων. Η αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει ακόμη τη δραστηριότητά μας ως ερμηνευτών των ονείρων προέρχεται ενμέρει από την ατελή μας γνώση, η οποία με την παραπέρα εμπάθυνση μπορεί προοδευτικά να βελτιωθεί και ενμέρει εξαρτάται ακριβώς από ορισμένες ιδιοτυπίες των ονειρικών συμβόλων. Αυτά είναι συχνά ασαφή και πολυσήμαντα, οπότε μόνο τα συμφραζόμενα επιτρέπουν κάθε φορά την ορθή κατανόηση, όπως συμβαίνει στην κινεζική γραφή. Με αυτή την πολυσημαντότητα των συμβόλων συνδέεται και η δυνατότητα υπερερμηνείας ενός ονείρου, αφού το όνειρο μπορεί σε ένα περιεχόμενο να παριστάνει διάφορους συνδυασμούς ιδεών και επιθυμιών, που στη φύση τους συχνά αποκλίνουν πολύ ο ένας από τον άλλον. [1914],

Ύστερα από αυτούς τους περιορισμούς και τις διασφαλίσεις παραθέτω τα ακόλουθα παραδείγματα: Ο αυτοκράτορας και η αυτοκράτειρα (βασιλιάς και βασίλισσα) συνήθως παριστάνουν πράγματι

τους γονείς του ονειρευόμενου, ο πρίγκιπας ή η πριγκίπισσα τον ίδιον. [1909], Το ίδιο υψηλό κύρος όπως στον αυτοκράτορα αποδίδεται όμως και σε μεγάλους άντρες, γιατί σε αρκετά όνειρα ως σύμβολο του πατέρα εμφανίζεται π.χ. ο Goethe. (Hitschmann [1913]). [1919]. Όλα τα εκτεινόμενα κατά μήκος αντικείμενα, ράβδοι, κορμοί δέντρων, ομπρέλες (λόγω του ανοιγματος-τεντώματος, που μπορεί να παραβληθεί με τη στύση!) [1909], όλα τα μακρουλά και κοφτερά όπλα: μαχαίρια, ξίφη, δόρατα [1911] φαίνεται πως αντιπροσωπεύουν το ανδρικό γεννητικό όργανο. [1909]. Ένα συχνό, όχι εντελώς κατανοητό σύμβολο του ίδιου οργάνου είναι η λίμα των νυχιών (λόγω τριβής και απόξεσης;) Κουτιά κάθε σχήματος και χρήσης, κιβώτια, ερμάρια, θερμάστρες αντιστοιχούν στο γυναικείο σώμα [1909], όπως επίσης σπηλιές, πλοία και όλα τα είδη δοχείων. [1919]. Τα δωμάτια στο όνειρο είναι συνήθως γυναίκες· η παρουσίαση των διαφόρων εισόδων και εξόδων τους κάθε άλλο παρά σε αμηχανία μας βάζει σχετικά με αυτή την ερμηνεία. [1909].⁴⁰⁴ Ευνόητο είναι σε αυτό το πλαίσιο το ενδιαφέρον αν το δωμάτιο είναι «ανοικτό» ή «κλειστό». (Βλέπε το όνειρο της Ντόρας στο «Bruchstück einer Hysterie-Analyse»⁴⁰⁵). Με ποιά κλειδί ανοίγεται το δωμάτιο, αυτό δεν χρειάζεται πια να λεχθεί ρητά' τα σύμβολα κλειδαριά και κλειδί τα χρησιμοποίησε ο Uhland στο τραγούδι για τον «Κόμητα Εμπερστάιν», για να κάνει μια πολύ χαριτωμένη ασεμνολογία. [1911]. Το όνειρο όπου περνάει κανείς από μια σειρά σπιτιών είναι όνειρο για μπουρδέλα ή χαρέμια. [1909], Χρησιμοποιείται όμως, όπως έδειξε ο H. Sachs με ωραία παραδείγματα [1914], για τον συμβολισμό της έγγαμης ζωής (αντίθεση). [1914], Μια ενδιαφέρουσα σχέση προς την παιδική σεξουαλική αναζήτηση παρατηρείται στα όνειρα όπου ο ονειρευόμενος βλέπει δύο δωμάτια που προηγουμένως ήταν ένα, ή ένα γνωστό του δωμάτιο ενός διαμερίσματος το βλέπει χωρισμένο στα δύο ή το αντίστροφο. Στην παιδική ηλικία το γυναικείο γεννητικό όργανο (ο πισινός) θεωρείται ένας και μοναδικός χώρος (η παιδική θεωρία του σχετού),⁴⁰⁶ και μόνον αργότερα μαθαίνει το παιδί ότι αυτή η περιοχή του σώματος περιλαμβάνει δύο ξεχωριστά κοιλώματα και στόμια. [1919]. Σκαλοπάτια, κλιμακοστάσια, ανεμόσκαλες, ή το ανεβοκατέβασμά τους, παριστάνουν συμβολικά τη σεξουαλική πράξη.⁴⁰⁷ Λεία τοιχώματα που τα ανεβαίνει κανείς, προσόψεις σπιτιών στις οποίες αφήνεται κανείς να γλιστρήσει κάτω — συχνά με πολύ φόβο —, αντιστοιχούν σε όρθια ανθρώπινα σώματα και στο όνειρο αναπαράγουν πιθανώς την ανάμνηση από το σκαρφάλωμα του μικρού παιδιού στους γονείς και τους ανατροφείς τους. Οι «λείου» τοίχοι είναι άντρες· από τις «προεξοχές» των σπιτιών πιάνεται κανείς συχνά στο ονειρικό του άγχος. [1911]. Τραπέζια, στρωμέ-

να τραπέζια και σανίδες είναι επίσης γυναίκες, μάλλον λόγω της αντίθεσης, η οποία εδώ αναιρεί τις καμπύλες του σώματος. [1909]. Το «ξύλο» γενικά φαίνεται πως είναι ένας αντιπρόσωπος του θηλυκού υλικού (Materie), όπως δείχνουν οι γλωσσικές του συσχετίσεις. Το όνομα του νησιού Madeira σημαίνει στα πορτογαλικά *ξύλο*.⁴⁰⁸ [1911]. Αφού «η τράπεζα και η κλίνη» σημαίνουν τη συζυγική ζωή, στο όνειρο το τραπέζι υποκαθιστά το κρεβάτι, όπου αυτό είναι δυνατόν, και το σύμπλεγμα-σεξουαλικών παραστάσεων μεταφέρεται στο σύμπλεγμα του φαγητού. [1909]. Από τα είδη ενδουμασίας το καπέλο μιας γυναίκας είναι πολύ συχνά με βεβαιότητα σύμβολο γεννητικού οργάνου, και μάλιστα του ανδρικού. Παρόμοια και το παλτό, ενώ δεν είναι βέβαιο κατά πόσο συμμετέχει σε αυτή τη συμβολική χρήση η λεκτική ομοιότητα.⁴⁰⁹ Στα όνειρα των αντρών βρίσκουμε συχνά τη γραβάτα ως σύμβολο του πέους, ασφαλώς όχι μόνο επειδή κρέμεται κατά μήκος και είναι χαρακτηριστική για τον άντρα, αλλά και επειδή μπορούμε να την επιλέγουμε σύμφωνα με τις προτιμήσεις μας, μια ελευθερία που δεν μας παρέχεται από τη φύση στο επίπεδο του πραγματικού.⁴¹⁰ Άτομα που στο όνειρο χρησιμοποιούν αυτό το σύμβολο σπαταλούν στη ζωή τους συχνά μεγάλα ποσά για γραβάτες και διατηρούν πολυτελείς συλλογές. [1911]. Όλα τα πολύπλοκα μηχανήματα και οι συσκευές στα όνειρα παριστάνουν με μεγάλη πιθανότητα γεννητικά όργανα -κατά κανόνα ανδρικά [1919]-, στην περιγραφή των οποίων οι ονειρικοί συμβολισμοί είναι τόσο ανεξάντλητοι όσο και η εργασία του ευφυολογήματος.⁴¹¹ [1909]. Ολοφάνερο είναι επίσης ότι όλα τα όπλα και τα εργαλεία χρησιμοποιούνται ως σύμβολα του ανδρικού μορίου: αλέτρι, σφυρί, τουφέκι, πιστόλι, ξίφος, σπαθί κλπ. [1919], Επίσης πολλά τοπία στα όνειρα, ιδιαίτερα με γέφυρες και δασώδη βουνά, μπορούν εύκολα να αναγνωρισθούν ως περιγραφές γεννητικών οργάνων. [1911]. Ο Marciniowski [1912a] συνέλεξε πολλά παραδείγματα όπου οι ονειρευόμενοι εικονογράφησαν τα όνειρά τους με σχέδια τοπίων και χώρων. Αυτά τα σκίτσα κάνουν πολύ εναργή τη διαφορά μεταξύ της έκδηλης και της λανθάνουσας σημασίας μέσα στο όνειρο. Ενώ, αν τα θεωρήσουμε χωρίς υποψία, μοιάζουν με τεχνικά σχέδια, χάρτες κλπ., αν τα εξετάσουμε βαθύτερα, αποκαλύπτονται ως παραστάσεις του ανθρώπινου σώματος, των γεννητικών οργάνων κλπ. και μόνο αφού τα αντιληφθούμε έτσι, μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε το όνειρο. (Βλέπε σχετικά τις εργασίες του Pfister [1911-12 και 1913] για την κρυπτογραφία και τους εικονόγραφους). [1914], Ακόμη και στους ακατανόητους νεολογισμούς μπορούμε να σκεφθούμε ότι τα συνθετικά τους έχουν ίσως σεξουαλική σημασία. [1911]. Και τα παιδιά στο όνειρο σημαίνουν συχνά απλώς γεννητικά όργανα, καθώς μάλιστα άντρες και γυ-

ναίκες αποκαλούν το γεννητικό τους όργανο χαιδευτικά το «μικρό» τους. [1909]. Τον «μικρό αδελφό» ο Stekel τον αναγνώρισε ορθά [1909, 473] ως πέος. [1925], Όταν ονειρεύεται κανείς ότι παίζει με ένα μικρό παιδί, ότι χτυπάει τον μικρό κλπ., αυτά παριστάνουν τον αναντισμικό. [1911]. Για τη συμβολική παράσταση του ευνουχισμού η εργασία του ονείρου χρησιμοποιεί: τη φαλάκρα, το κόψιμο των μαλλιών, το πέσιμο δοντιών και τον αποκεφαλισμό. Ως εναντίωση κατά του ευνουχισμού πρέπει να γίνει αντιληπτή η εμφάνιση ενός συνηθισμένου συμβόλου του πέους σε δύο ή περισσότερα αντίτυπα.⁴¹² Την ίδια σημασία έχει και η εμφάνιση της σαύρας στο όνειρο, ενός ζώου που η αποκομμένη ουρά του ξαναμεγαλώνει. (Βλέπε το όνειρο με τις σαύρες, μέρος I, κεφ. Β, αρχή). Από τα ζώα που χρησιμοποιούνται στη μυθολογία και στις λαϊκές παραδόσεις ως σύμβολα των γεννητικών οργάνων αρκετά παίζουν αυτόν τον ρόλο και στο όνειρο: το ψάρι, το σαλιγκάρι, η γάτα, το ποντίκι (λόγω του τριχώματος της ηθικής χώρας), προπάντων όμως το σημαντικό σύμβολο του ανδρικού γεννητικού μορίου, το φίδι. Μικρά ζώα και ενοχλητικά ζώφια είναι εκπρόσωποι των μικρών παιδιών, π.χ. των ανεπιθύμητων αδελφών και των δύο φύλων όταν μια γυναίκα έχει προσβληθεί από ζώφια, αυτό σημαίνει συχνά την εγκυμοσύνη. [1919]. Ένα εντελώς πρόσφατο ονειρικό σύμβολο του ανδρικού μορίου είναι το αερόπλοιο, το οποίο λόγω της σχέσης του με το πέταγμα όπως καμιά φορά και λόγω του σχήματός του δικαιολογεί αυτή τη χρήση. [1911].

Μια σειρά άλλων, ενμέρει ακόμη όχι επαρκώς επαληθευμένων συμβόλων κατονόμασε ο Stekel προσφέροντας και αντίστοιχα παραδείγματα. [1911]. Τα συγγράμματα του Stekel, ιδιαίτερα το βιβλίο του: *Η γλώσσα του ονείρου* (1911), περιέχουν την πιο πλούσια συλλογή ερμηνειών των συμβόλων, που ενμέρει έχουν μαντευθεί με οξύνοια και ελέγχθηκαν ως ορθές, π.χ. στο κεφάλαιο για τη συμβολική του θανάτου. Αλλά η ελλιπής κριτική του συγγραφέα και η τάση του να γενικεύει με κάθε τίμημα κάνουν άλλες ερμηνείες του επισφαλείς και ακατάλληλες· γι' αυτό συνιστούμε ιδιαίτερη προσοχή σε όποιον προσφεύγει σε αυτές τις εργασίες και έτσι θα περιορισθώ στην υπογράμμιση λίγων παραδειγμάτων. [1914],

Δεξιά και αριστερά κατά τον Stekel, όταν εμφανίζονται στο όνειρο, έχουν ηθική σημασία. «Ο δεξιός δρόμος είναι πάντοτε ο δρόμος του δικαίου, ο αριστερός του εγκλήματος. Έτσι ο αριστερός δρόμος μπορεί να παριστάνει την ομοφυλοφιλία, την αιμομειξία, τη διαστροφή, ενώ ο δεξιός τον γάμο, τη συνουσία με μια πόρνη κλπ. Η αξιολόγηση γίνεται πάντοτε από την ατομική ηθική σκοπιά του ονειρευόμενου» (Stekel, 1909, 466 κ.ε.). Οι συγγενείς γενικά παίζουν στο όνειρο τον ρόλο των γεννητικών μορίων (ό.π. 473). Εδώ μπορώ

να επιβεβαιώσω αυτή τη σημασία μόνο για τον γιό, την κόρη και τη μικρότερη αδελφή,⁴¹³ όσο δηλαδή εκτείνεται το πεδίο εφαρμογής του «μικρού». Αντίθετα, οι *αδελφές* αναγνωρίζονται σε ασφαλής παραδείγματα ως σύμβολα του γυναικείου στήθους και οι *αδελφοί* συμβολίζουν τα μεγάλα ημισφαίρια. Ο Stekel εξηγεί την *αδυναμία να φθάσουμε* μια άμαξα ως λύπη για μια καλυπτόμενη διαφορά ηλικίας (ό.π., 479). Οι ταξιδιωτικές *αποσκευές* θεωρούνται το βάρος μιας αμαρτίας που μας πιέζει (ό.π.). [1911]. Ειδικά όμως οι ταξιδιωτικές αποσκευές αποκαλύπτονται συχνά ως απαραγνώριστο σύμβολο των ιδίων γεννητικών οργάνων. [1914], Ο Stekel απέδωσε και στους συχνά εμφανιζόμενους στο όνειρο αριθμούς σταθερές συμβολικές σημασίες [ό.π., 497 κ.ε.], αλλά αυτές οι εξηγήσεις ούτε είναι αρκετά διασφαλισμένες ούτε έχουν γενική ισχύ, αν και οι μεμονωμένες ερμηνείες μπορούν στις περισσότερες περιπτώσεις να αναγνωρισθούν ως πιθανές. [1911]. Η τριάδα άλλωστε είναι ένα πολύπλευρα επιβεβαιωμένο σύμβολο του ανδρικού γεννητικού μορίου.⁴¹⁴ Μία από τις γενικεύσεις που κάνει ο Stekel σχετίζεται με τη διαφορετική σημασία των συμβόλων των γεννητικών οργάνων. [1914], «Πού θα μπορούσε να υπάρξει ένα σύμβολο που —αρκεί να το επιτρέπει κάπως η φαντασία— να μην είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί τόσο ως αρσενικό όσο και ως θηλυκό!» [Stekel, 1911, 73]. Πάντως η παρένθετη πρόταση αφαιρεί κατά ένα μεγάλο μέρος τη βεβαιότητα αυτού του ισχυρισμού, διότι η φαντασία πράγματι δεν το επιτρέπει πάντοτε. Και όμως δεν θεωρώ περιττό να παρατηρήσω ότι σύμφωνα με τις εμπειρίες μου η γενικευμένη θέση του Stekel δεν πρέπει να επεκταθεί σε τόσο μεγάλη ποικιλομορφία. Εκτός από σύμβολα, που εξίσου συχνά αντιπροσωπεύουν τα γεννητικά όργανα και των δύο φύλων, υπάρχουν μερικά που χαρακτηρίζουν κυρίως ή αποκλειστικά ένα από τα δύο φύλα, καθώς και άλλα με γνωστή μόνο την αρσενική ή μόνο τη θηλυκή σημασία. Η χρήση μακρών, στερεών αντικειμένων και όπλων ως συμβόλων του γεννητικού μορίου της γυναίκας ή κοίλων (κιβωτίων, κουτιών κλπ.) ως συμβόλων του πέους δεν είναι ακριβώς επιτρεπτή από τη φαντασία. [1911].

Είναι σωστό ότι η τάση του ονείρου και των ασυνείδητων φαντασιώσεων να χρησιμοποιεί τα σεξουαλικά σύμβολα αμφισεξουαλικά προδίδει ένα αρχαϊκό χαρακτηριστικό, αφού στην παιδική ηλικία είναι άγνωστη η διαφορά μεταξύ των γεννητικών οργάνων και αποδίδεται το ίδιο γεννητικό μόριο και στα δύο φύλα. [1911]. Ενδέχεται όμως να παρασυρθεί κανείς στη σφαλερή παραδοχή ενός αμφισεξουαλικού συμβόλου, αν ξεχάσει ότι σε μερικά όνειρα συντελείται μια γενική αντιστροφή των φύλων, οπότε το αρσενικό παριστάνεται μέσω του θηλυκού και αντιστρόφα. Τέτοια όνειρα εκφράζουν π.χ.

την επιθυμία μιας γυναίκας να είναι κατά προτίμηση άντρας. [1925].

Τα γεννητικά όργανα είναι δυνατόν στο όνειρο να εκπροσωπούνται από άλλα μέλη του σώματος, το πέος από το χέρι ή το πόδι, ο γυναικείος κόλπος από το στόμα, το αυτί, ακόμη και από το μάτι. Τα εκκρίματα του ανθρώπινου σώματος — βλέννα, δάκρυα, ούρα, σπέρμα κλπ. — είναι δυνατόν στο όνειρο να παίρνουν το ένα τη θέση του άλλου. Αυτή η γενικά ορθή θέση του W. Stekel [1911,49] υπέστη έναν δικαιολογημένο περιορισμό από τις κριτικές παρατηρήσεις του R. Reitler (1913b). Πρόκειται ουσιαστικά για την υποκατάσταση των σημαντικών εκκρινμάτων, όπως του σπέρματος, από ένα αδιάφορο. [1919].

Αυτές οι πολύ ατελείς επισημάνσεις ας θεωρηθούν επαρκείς, ώστε άλλοι μελετητές να παροτρυνθούν σε πιο προσεκτική συλλεκτική εργασία. [1909].⁴¹⁵ Πολύ διεξοδικότερα πραγματεύομαι τη συμβολική των ονείρων στις *Εισαγωγικές παραδόσεις στην ψυχανάλυση* (1916/17 [10η παράδοση]). [1919],

Θα προσθέσω τώρα μερικά παραδείγματα χρησιμοποίησης τέτοιων συμβόλων σε όνειρα, που αποσκοπούν να δείξουν πόσο αδύνατο είναι να επιτευχθεί η ερμηνεία ενός ονείρου, αν αποφεύγεται η συμβολική των ονείρων, αλλά και πόσο επιτακτικά επιβάλλεται σε πολλές περιπτώσεις η προσφυγή σε αυτή. [1911]. Ταυτόχρονα όμως θα ήθελα να προειδοποιήσω κατηγορηματικά να μην υπερτιμάται η σημασία των συμβόλων στην ερμηνεία των ονείρων, να μην περιορίζεται λόγου χάρη η εργασία της μεταγλώττισης του ονείρου στη μετάφραση συμβόλων και έτσι να εγκαταλείπεται η τεχνική της αξιοποίησης των συνειρμών του ονειρευόμενου. Οι δύο τεχνικές της ερμηνείας των ονείρων πρέπει να αλληλοσυμπληρώνονται· τόσο πρακτικά όσο και θεωρητικά διατηρεί όμως την πρωτοκαθεδρία η μέθοδος που περιγράφηκε πρώτη, η οποία αποδίδει την αποφασιστική σημασία στις εξωτερικές του ονειρευόμενου, ενώ η μετάφραση των συμβόλων, όπως την έχουμε εκτελέσει, είναι ένα πρόσθετο βοηθητικό μέσον. [1909].

1

ΤΟ ΚΑΠΕΛΟ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΟΥ ΑΝΤΡΑ (ΤΟΥ ΑΝΔΡΙΚΟΥ ΓΕΝΝΗΤΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΟΥ) [1911]⁴¹⁶

(Μέρος από το όνειρο μιας νέας γυναίκας,
η οποία υπό το άγχος του πειρασμού περιέπεσε σε αγοραφοβία)

«Είναι καλοκαίρι και κάνω περίπατο στους δρόμους· φορώ ένα ψάθινο καπέλο με ιδιόμορφο σχήμα, που το μεσαίο μέρος του είναι

αναδιπλωμένο προς τα πάνω, ενώ τα πλάγια μέρη κρέμονται προς τα κάτω (εδώ κομπιάζει στην περιγραφή), και μάλιστα το ένα χαμηλότερα από το άλλο. Είμαι χαρούμενη, με σίγουρη διάθεση, και περνώντας μπροστά από μια ομάδα νεαρών αξιωματικών σκέφτομαι μέσα μου: Όλοι σας δεν μπορείτε να μου κάνετε τίποτε».

Αφού η ίδια δεν έχει συνειρμούς με αφετηρία το καπέλο του ονείρου, της λέω: Το καπέλο συμβολίζει ασφαλώς το γεννητικό μόριο των αντρών, με το ανορθωμένο μεσαίο μέρος και τα δύο κρεμαστά μέρη στα πλάγια. Η ιδέα ότι το καπέλο αντιπροσωπεύει τον άντρα είναι ίσως παράξενη, παραταύτα όμως λέμε: «Unter die Haube kommen!»⁴¹⁷ Επίτηδες δεν προχωρώ στην ερμηνεία της λεπτομέρειας με το άνισο κρέμασμα των δύο πλάγιων μερών, μολονότι τέτοιες λεπτομέρειες, αν προσδιορισθεί η πηγή τους, δείχνουν οπωσδήποτε τον δρόμο της ερμηνείας. Συνεχίζω: Όταν έχει λοιπόν έναν άντρα με τόσο υπέροχο γεννητικό μόριο, δεν χρειάζεται να φοβάται τους αξιωματικούς, δηλαδή να επιθυμεί κάτι από αυτούς, διότι συνήθως είναι κυρίως ο πειρασμός στις φαντασιώσεις της, που την εμποδίζει να βγει χωρίς προστασία και συνοδεία. Αυτή την τελευταία εξήγηση για το άγχος της είχα ήδη επανειλημμένα την ευκαιρία να της τη δώσω στηριζόμενος σε άλλο υλικό.

Αξίζει όμως να προσέξουμε τη συμπεριφορά της ονειρευόμενης μετά από αυτή την ερμηνεία. Ανακαλεί την περιγραφή του καπέλου και δεν δέχεται ότι είτε πως τα δύο πλάγια μέρη κρέμονταν προς τα κάτω. Είμαι όμως πολύ βέβαιος για ό,τι άκουσα και έτσι δεν παρασύρομαι από την παλινωδία, αλλά εμμένω. Εκείνη σιωπά μια στιγμή και ύστερα βρίσκει το θάρρος να ρωτήσει τι σημαίνει το γεγονός ότι ένας όρχις του άντρα κρέμεται χαμηλότερα από τον άλλον και αν αυτό συμβαίνει σε όλους τους άντρες. Έτσι είχε εξηγηθεί πια η παράξενη λεπτομέρεια του καπέλου και εκείνη δέχθηκε όλη την ερμηνεία.

Το καπέλο ως σύμβολο μου ήταν ήδη γνωστό, όταν η ασθενής μου ανακοίνωσε αυτό το όνειρο. Από άλλες, λιγότερο διαφανείς περιπτώσεις πιστεύω πως μπορώ να συμπεράνω ότι το καπέλο μπορεί να συμβολίζει και το γεννητικό όργανο της γυναίκας.⁴¹⁸

2

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΓΕΝΝΗΤΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ - Η ΠΑΡΑΣΥΡΣΗ ΑΠΟ ΟΧΗΜΑ ΕΙΝΑΙ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΣΥΝΟΥΣΙΑΣ

(Άλλο όνειρο της ασθενούς που πάσχει από αγοραφοβία)

Η μητέρα της διώχνει τη μικρή της κόρη, για να πάει μόνη της. Η ονειρευόμενη ταξιδεύει στη συνέχεια με τη μητέρα της σιδηροδρομι-

κώς και τότε βλέπει τη μικρή της να πηγαίνει κατ' ευθείαν στις γραμμές, έτσι που το τραίνο αναγκαστικά την παρασύρει. Ακούγονται τα κόκκαλα να σπάνε (αίσθημα δυσφορίας, όχι όμως πραγματικό τρόμαγμα). Τότε κοιτάζει από το παράθυρο αν φαίνονται τα μέρη πίσω, ενώ επιρρίπτει ευθύνες στη μητέρα της, επειδή άφησε τη μικρή να πάει μόνη της.

ΑΝΑΛΥΣΗ: Δεν είναι εύκολο να δώσουμε εδώ ολόκληρη την ανάλυση του ονείρου. Ανήκει σε έναν κύκλο ονείρων και δεν μπορεί να γίνει εντελώς κατανοητό παρά μόνο σε συνάρτηση με τα άλλα. Δεν είναι λοιπόν εύκολο να απομονωθεί αρκετά το υλικό που απαιτείται για την απόδειξη των συμβολισμών. Η ασθενής βρίσκει κατ' αρχάς ότι το ταξίδι με τον σιδηρόδρομο πρέπει να ερμηνευθεί ιστορικά, ως υπαινιγμός για μια διαδρομή κατά την αποχώρησή της από μια νευρολογική κλινική, όπου είχε ερωτευθεί φυσικά τον διευθυντή της. Η μητέρα της είχε πάει να την πάρει από την κλινική, ο γιατρός εμφανίσθηκε στον σταθμό και της πρόσφερε ένα μπουκέτο λουλούδια για τον αποχαιρετισμό της ήταν δυσάρεστο ότι η μητέρα της στάθηκε μάρτυρας αυτής της έκφρασης συμπάθειας. Εδώ λοιπόν η μητέρα παρουσιάζεται να ενοχλεί τις ερωτικές της επιδιώξεις, σε έναν ρόλο δηλαδή που η αυστηρή γυναίκα είχε πράγματι, όταν η ονειρευόμενη ήταν νεαρό κορίτσι. Η επόμενη ιδέα αναφέρεται στην πρόταση: κοιτάζει αν φαίνονται τα μέρη πίσω. Η περιγραφή του ονείρου δίνει φυσικά την εντύπωση ότι πρόκειται για τα μέρη του διαμελισμένου σώματος της παρασυρμένης κορούλας. Ο συνειρμός όμως οδηγεί σε εντελώς διαφορετική κατεύθυνση. Θυμάται ότι μια φορά στο μπάνιο είχε δει από πίσω τον πατέρα της γυμνό τότε κάνει λόγο για τις διαφορές μεταξύ των δύο φύλων και τονίζει ότι τα γεννητικά όργανα του άντρα μπορεί να τα δει κανείς και από πίσω, ενώ της γυναίκας δεν φαίνονται. Σε αυτό το πλαίσιο ερμηνεύει η ίδια το «μικρό» ως γεννητικό όργανο και τη μικρή της (έχει μια τετράχρονη κόρη) ως το δικό της γεννητικό όργανο. Κατηγορεί τη μητέρα της ότι της είχε ζητήσει να ζήσει σαν να μην είχε γεννητικά όργανα και ξαναβρίσκει αυτή την κατηγορία στην πρώτη πρόταση του ονείρου: Η μητέρα έδωσε τη μικρή, για να πάει μόνη της. Στη φαντασία της το «πηγαίνω μόνη μου στον δρόμο» σημαίνει ότι δεν έχω άντρα, δεν έχω σεξουαλικές σχέσεις (coire = πηγαίνω μαζί), (και από το coire το coitus = συνουσία, σ.τ.μ.) και αυτό δεν το θέλει. Σύμφωνα με όλες τις δηλώσεις της υπέφερε πράγματι στα νεανικά της χρόνια από τη ζήλεια της μητέρας της λόγω της προτίμησής της από τον πατέρα.

Την βαθύτερη ερμηνεία αυτού του ονείρου επιτρέπει ένα άλλο όνειρο της ίδιας νύχτας, όπου ταυτίζεται με τον αδελφό της. Ήταν

πράγματι αγοροκόριτσο και συχνά είχε ακούσει να της λένε ότι θα της ταίριαζε να είναι αγόρι. Σχετικά με αυτή την ταύτιση με τον αδελφό της γίνεται ιδιαίτερα σαφές ότι το «μικρό» σημαίνει το γεννητικό όργανο. Η μητέρα τον (την) απειλεί με ευνουχισμό, που δεν μπορεί παρά να είναι μια τιμωρία για το παίξιμο με το γεννητικό όργανο, οπότε η ταύτιση δείχνει ότι στην παιδική της ηλικία αυνανιζόταν, κάτι που η μνήμη της ως τώρα το διατήρησε μόνο στην περίπτωση του αδελφού της. Μια γνώση του πέους πρέπει να είχε αποκτήσει νωρίς, όπως φαίνεται από αυτό το δεύτερο όνειρο, αλλά αργότερα την έχασε. Το δεύτερο όνειρο παραπέμπει επίσης στην παιδική θεωρία της σεξουαλικότητας, σύμφωνα με την οποία τα κορίτσια προκύπτουν με τον ευνουχισμό των αγοριών. [Βλέπε Freud, 1908c]. Μόλις της ανέφερα αυτή την παιδική άποψη, αμέσως βρήκε μια επιβεβαίωσή της, καθώς γνώριζε το ανέκδοτο όπου το αγόρι ρωτάει το κορίτσι: Κομμένο; Και το κορίτσι απαντά: Όχι, έτσι ήταν πάντα.

Το διώξιμο της μικρής, του γεννητικού οργάνου, στο πρώτο όνειρο αναφέρεται λοιπόν και στην απειλή του ευνουχισμού. Τέλος διατηρεί μνησικακία απέναντι στη μητέρα της, επειδή δεν τη γέννησε αγόρι.

Το γεγονός ότι η «παράσυρση από όχημα» συμβολίζει τη συνουσία δεν θα γινόταν προφανές από αυτό το όνειρο, αν δεν το ξέραμε με βεβαιότητα από πολλές άλλες πηγές.

3

ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΝΗΤΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΟΥ ΑΠΟ ΚΤΙΡΙΑ, ΣΚΑΛΕΣ, ΦΡΕΑΤΙΑ [1911]⁴⁹

(Όνειρο ενός λόγου πατρικού συμπλέγματος
συνεσταλμένου νέου άντρα)

«Πηγαίνει περίπατο με τον πατέρα τον σε ένα μέρος που πρέπει να είναι το πάρκο Prater, διότι φαίνεται η ροτόντα και πριν από αυτή ένα μικρότερο προτεταγμένο κτίσμα, στο οποίο είναι δεμένο ένα αιωρούμενο αερόστατο, που όμως είναι αρκετά ξεφούσκωτο. Ο πατέρας τον τον ρωτάει σε τι χρησιμεύουν όλα αυτά: ο νέος απορεί, αλλά τον τα εξηγεί. Υστερα φθάνουν σε μια αυλή, στην οποία είναι απλωμένο ένα μεγάλο έλασμα λαμαρίνας. Ο πατέρας τον θέλει να αποσπάσει ένα μεγάλο κομμάτι από αυτό, κοιτάζει όμως γύρω τον μήπως τον δουν. Ο γιός τού λέει ότι δεν έχει παρά να το πει στον επόπτη, ο οποίος χωρίς άλλο θα τον επιτρέψει να πάρει λίγο. Από

αυτή την αυλή μια σκάλα οδηγεί κάτω σε ένα φρεάτιο, τον οποίον τα τοιχώματα είναι καλυμμένα με μαλακή ταπετσαρία, περίπου όπως μια δερμάτινη πολυθρόνα. Στην άκρη αυτού του φρεατίου είναι μια μακριά εξέδρα, μετά την οποία αρχίζει άλλο φρεάτιο...».

ΑΝΑΛΥΣΗ: Αυτός ο ονειρευόμενος ανήκε σε μία θεραπευτικά όχι ευνοϊκή κατηγορία ασθενών, οι οποίοι ως ένα σημείο της ανάλυσης δεν παρουσιάζουν διόλου αντιστάσεις, αλλά από εκεί και πέρα αποδεικνύονται σχεδόν απροσπέλαστοι. Αυτό το όνειρο το ερμήνευσε σχεδόν μόνος του. Η ροτόντα, είπε, είναι το γεννητικό μου όργανο, το δεμένο αερόστατο μπροστά της είναι το πέος μου, για την ατονία του οποίου έχω παράπονα. Μπορούμε λοιπόν να μεταφράσουμε εκτενέστερα τη ροτόντα ως έδρα — που το παιδί την καταλογίζει κατά κανόνα στο γεννητικό όργανο— και το προτεταγμένο κτίσμα ως όσχεο. Στο όνειρο τον ρωτάει ο πατέρας του τι είναι όλα αυτά, δηλαδή ποιος είναι ο σκοπός και η λειτουργία των γεννητικών οργάνων. Είναι ευνόητο να αναστρέψουμε αυτή την τάξη πραγμάτων, οπότε αυτός που ρωτάει είναι ο γιός. Επειδή στην πραγματικότητα τέτοια ερωτήματα δεν τέθηκαν ποτέ στον πατέρα, πρέπει να αντιληφθούμε αυτή την ονειρική ιδέα ως επιθυμία ή να την εκλάβουμε υποθετικά: «Αν είχα ζητήσει από τον πατέρα μου σεξουαλική διαφώτιση». Την προέκταση αυτής της σκέψης θα τη συναντήσουμε αμέσως πιο κάτω.

Η αυλή με το απλωμένο έλασμα δεν πρέπει κυρίως να νοηθεί συμβολικά, αλλά προέρχεται από το κατάστημα του πατέρα. Για λόγους διακριτικότητας έβαλα το «έλασμα» στη θέση του άλλου υλικού που εμπορεύεται ο πατέρας του, χωρίς να αλλάξω τίποτε άλλο από τη διατύπωση του ονείρου. Ο ονειρευόμενος μπήκε στο μαγαζί του πατέρα του και ενοχλήθηκε πολύ από τις μάλλον όχι άφοβες πρακτικές στις οποίες στηρίζεται κατά ένα μέρος το κέρδος. Γιαντό η προέκταση της πιο πάνω ονειρικής ιδέας θα μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής: «(Εάν τον είχα ρωτήσει), θα με είχε απατήσει, όπως απατά και τους πελάτες του». Για την «απόσπαση» ενός κομματιού, που παριστάνει την εμπορική ανεντιμότητα, την εξήγηση τη δίνει πάλι ο ίδιος ο ονειρευόμενος: σημαίνει τον αυνανισμό. Αυτό δεν μας είναι μόνον ήδη γνωστό (βλέπε σημείωση 396), αλλά ταιριάζει πολύ και στη σκέψη ότι το μυστικό του αυνανισμού εκφράζεται μέσω του αντιθέτου του (αφού μπορεί κανείς να το κάνει ανοικτά). Τότε είναι οπωσδήποτε αναμενόμενο το γεγονός ότι η αυνανιστική δραστηριότητα φορτώνεται πάλι στον πατέρα όπως και η διατύπωση της ερώτησης στην πρώτη σκηνή του ονείρου. Το φρεάτιο το ερμηνεύει αμέσως ως κόλπο, επικαλούμενος τη μαλακή ταπετσαρία. Ότι το ανεβοκατέβασμα σημαίνει τη συνουσία στον κόλπο, αυτό το συμ-

πληρώνω λαμβάνοντας τη γνώση από άλλες περιπτώσεις (βλέπε την παρατήρησή μου στο Freud 1910d' βλέπε επίσης σημείωση 407).

Τις λεπτομέρειες για τη μακριά εξέδρα μετά το πρώτο φρεάτιο και για το ακόλουθο φρεάτιο τις εξηγεί ο ίδιος βιογραφικά. Άσκησε τη συνουσία επι ένα διάστημα, ύστερα την εγκατέλειψε λόγω αναστολών και τώρα ελπίζει πως με τη βοήθεια της θεραπείας θα την ξαναρχίσει. Το όνειρο όμως γίνεται ασαφέστερο προς το τέλος, και στον γνωστή πρέπει να φανεί εύλογο ότι στη δεύτερη σκηνή διαφαίνεται η επιρροή ενός άλλου θέματος, που το υποδηλώνουν το μαγαζί του πατέρα, οι απατεωνίστικες πρακτικές του και ο κόλπος που παριστάνεται ως φρεάτιο, ώστε να μπορούμε επίσης να δεχθούμε μια συσχέτιση προς τη μητέρα.⁴²⁰

4

ΤΟ ΑΝΔΡΙΚΟ ΓΕΝΝΗΤΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ ΣΥΜΒΟΛΙΖΟΜΕΝΟ ΑΠΟ ΠΡΟΣΩΠΑ, ΤΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΑΠΟ ΕΝΑ ΤΟΠΙΟ [1911]

(Όνειρο μιας γυναίκας του λαού, που ο άντρας της είναι αστυφύλακας, σύμφωνα με ανακοίνωση του B. Dattner).

«Τότε εισέβαλε κάποιος στο διαμέρισμα και αυτή φοβισμένη ζήτησε τη βοήθεια ενός αστυφύλακα. Αυτός όμως, παρέα με δύο «αλήτες» μπήκε σε μια εκκλησία⁴²¹ ανεβαίνοντας μερικά σκαλοπάτια,⁴²² Πίσω από την εκκλησία ήταν ένα βουνό⁴²³ και πάνω ένα πυκνό δάσος. Ο αστυφύλακας είχε κράνος, στρογγυλό γιακά και παλτό.⁴²⁵ Επίσης είχε καστανή γενειάδα. Οι δύο αλήτες που πήγαιναν ειρηνικά με τον αστυφύλακα φορούσαν ποδιές δεμένες σαν σάκκους στη μέση τους.TM Μπροστά στην εκκλησία περνούσε ένας δρόμος που οδηγούσε στο βουνό. Και οι δύο μεριές του ήταν καλυμμένες με χορτο και χαμόκλαδα, που γίνονταν όλο και πιο πυκνά και πάνω στο βουνό κατέληγαν σε κανονικό δάσος».

5

ΟΝΕΙΡΑ ΕΥΝΟΥΧΙΣΜΟΥ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ [1919]

α) «Ένα αγόρι τριών ετών και πέντε μηνών, που προφανώς το δυσάρεστά η επιστροφή του πατέρα του από τον πόλεμο, ξυπνάει ένα πρωί με ταραχή και επαναλαμβάνει διαρκώς το ερώτημα: *Γιατί ο μπόμπας μετεφερε το κεφάλι του σε ένα πιάτο; Τη νύχτα ο μπαμπάς μετεφερε το κεφάλι του σε ένα πιάτο*».

β) «Ένας φοιτητής, που σήμερα πάσχει από βαρειά ψυχαναγκαστική νεύρωση, θυμάται ότι σε ηλικία έξι ετών είχε δει επανειλημμένα το εξής όνειρο: *Πηγαίνει στον κουρέα για να κουρευθεί. Βκει τον πλησιάζει μια ψηλή γυναίκα με αυστηρά χαρακτηριστικά και του κόβει το κεφάλι. Στο πρόσωπο της γυναίκας αναγνωρίζει τη μητέρα του*».

6

Ο ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΥΡΗΣΗΣ [1914]

Τα παρατιθέμενα σκίτσα προέρχονται από μια σειρά εικόνων που ο Ferenczi ανακάλυψε σε ουγγρικό χιουμοριστικό περιοδικό (Fidibusz) και αντιλήφθηκε τη χρησιμότητά τους για την εικονογράφηση της θεωρίας του ονείρου. Ο Ο. Rank αξιοποίησε αυτά τα σκίτσα με τον τίτλο «*Όνειρο της Γαλλίδας νταντάς*» στην εργασία του για τη στρωμάτωση των συμβόλων στο όνειρο αφύπνισης κλπ. (1912a, 99).

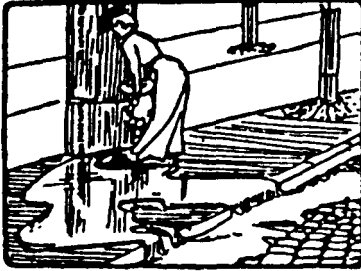
Πρέπει να φθάσουμε στην τελευταία εικόνα, η οποία δείχνει τη νταντά να ξυπνάει από τις φωνές του παιδιού, για να καταλάβουμε ότι οι προηγούμενες επτά εικόνες παριστάνουν τις φάσεις του ονείρου. Η πρώτη εικόνα αναγνωρίζει το ερέθισμα που έμελλε να οδηγήσει στην αφύπνιση. Το αγόρι εξωτερίκευσε μια ανάγκη και ζητεί την ανάλογη βοήθεια. Το όνειρο όμως αντικαθιστά τις συνθήκες του υποδωματίου με αυτές ενός περιπάτου. Στη δεύτερη εικόνα η νταντά τοποθέτησε κιάλας το αγόρι σε μια γωνιά του δρόμου· το παιδί ουρεί και εκείνη μπορεί να συνεχίσει τον ύπνο της. Όμως το αφυπνιστικό ερέθισμα δεν πέρασε, και μάλιστα ενισχύθηκε· το αγόρι, καθώς κανένας δεν το προσέχει, ουρλιάζει όλο και δυνατότερα. Όσο επιτακτικότερα απαιτεί την αφύπνιση και τη βοήθεια της νταντάς του, τόσο εντονότερη είναι η διαβεβαίωση του ονείρου της πως όλα είναι εντάξει και πως η ίδια δεν χρειάζεται να ξυπνήσει. Το όνειρο μεταφράζει τότε το ερέθισμα αφύπνισης στις διαστάσεις του συμβόλου. Το ρεύμα του νερού που παρέχει κατά την ούρηση του το παιδί γίνεται ολοένα δυνατότερο. Στην τέταρτη εικόνα επιπλεει σε αυτό ήδη ένα κανό, ύστερα μια γόνδολα, ένα ιστιοπλοϊκό και τελικά ένα μεγάλο ατμόπλοιο! Ένας ξεθαρρεμένος καλλιτέχνης εικονογράφησε εδώ με πνευματώδη τρόπο τον αγώνα μεταξύ της πεισματικής υπνηλίας και του ασίγαστου αφυπνιστικού ερεθίσματος.

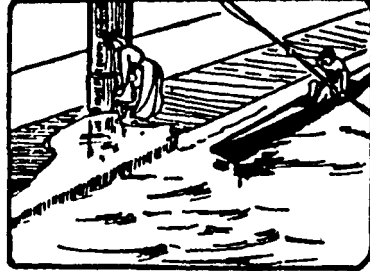
1

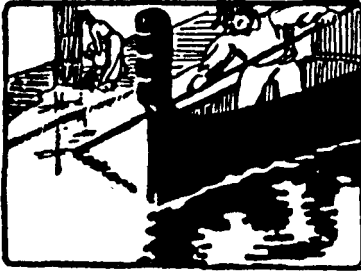
2

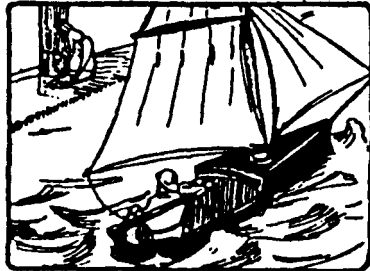
3

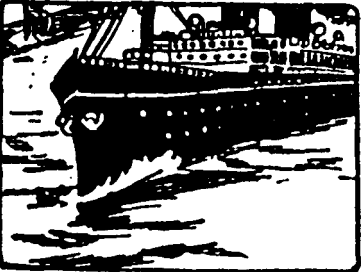
4

5

6

7

8

Όνειρο της Γαλλίδας νταντάς

(Ανακοινώθηκε και ερμηνεύθηκε από τον Otto Rank)⁴²⁷

Στον ίδιο συνάδελφο, από τον οποίο προέρχεται το (παραιθέμενο πιο κάτω,⁴²⁸ στο παρόν κεφάλαιο) όνειρο οδοντικού ερεθίσματος, οφείλω το ακόλουθο, επίσης διαφανές όνειρο ονειρώξης:

«Κατεβαίνω τα σκαλοπάτια τον κλιμακοστασίου κυνηγώντας ένα μικρό κορίτσι, που κάτι μου έκανε, για να το τιμωρήσω. Κάτω, στο τέλος της σκάλας κάποιος (μια ενήλικη γυναίκα;) μου κρατάει το παιδί' το πιάνω, δεν ξέρω όμως αν το χτύπησα, διότι ξαφνικά βρέθηκα στη μέση του κλιμακοστασίου, όπου (τρόπον τινά στον αέρα) το υποβάλλω στη σεξουαλική πράξη. Δεν επρόκειτο για πλήρη συνουσία, αλλά μόνον έτριψα το γεννητικό μου όργανο στα εξωτερικά μέρη του δικού της, ενώ έβλεπα πολύ καθαρά τόσο το αιδοίο της όσο και το πλάγια γερμένο κεφάλι της. Κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής πράξης έβλεπα πάνω αριστερά (επίσης σαν στον αέρα) δύο μικρούς πίνακες ζωγραφικής κρεμασμένους, τοπογραφίες με ένα σπιτι στο πράσινο. Στο κάτω μέρος του μικρότερου, στη θέση της υπογραφής του ζωγράφου βρισκόταν το δικό μου μικρό όνομα, σαν να προοριζόταν για μένα, ως δώρο στα γενέθλιά μου. Μπροστά από τους δύο πίνακες ήταν κρεμασμένο επίσης ένα σημείωμα, που έγραφε ότι διατίθενται και φθηνότεροι πίνακες (ύστερα βλέπω τον εαυτό μου, εντελώς αμυδρά, ξαπλωμένον στο κρεβάτι πιο πάνω στο πλατύ-σκαλο) και ζυπνάω νοιώθοντας την υγρασία από την ονειρώξη.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Ο ονειρευόμενος είχε πάει το προηγούμενο βράδυ σε ένα βιβλιοπωλείο, όπου στον χρόνο αναμονής παρατήρησε μερικές από τις εκτεθειμένες ζωγραφίες με θέματα παραπλήσια αυτών που είδε στο όνειρό του. Σε μια μικρή εικόνα, που του άρεσε ιδιαίτερα, πήγε πιο κοντά και είδε το όνομα του ζωγράφου, το οποίο όμως του ήταν εντελώς άγνωστο.

Αργά το βράδυ άκουσε σε μια συντροφιά να διηγούνται για μια υπηρέτρια από τη Βοημία, που υπερηφανευόταν ότι το εξώγαμο παιδί της «ήταν καμωμένο στη σκάλα». Ο ονειρευόμενος ενδιαφέρθηκε για τις λεπτομέρειες αυτού του όχι καθημερινού συμβάντος και πληροφορήθηκε ότι η υπηρέτρια είχε πάει με τον θαυμαστή της στο διαμέρισμα των γονιών της, όπου δεν δόθηκε η ευκαιρία για σεξουαλική επαφή, και ότι ο ερεθισμένος άντρας εκτέλεσε τη σεξουαλική πράξη στη σκάλα. Ο ονειρευόμενος αστεϊεύθηκε χρησιμοποιώντας υπαινικτικά την κακεντρεχή έκφραση για τη νόθευση του κρασιού: πράγματι το παιδί «έγινε στη σκάλα του κελαριού».

Αυτές είναι οι συναρτήσεις με περιστατικά της ημέρας πριν από το όνειρο, που εκπροσωπούνται αρκετά πειστικά στο περιεχόμενο του ονείρου και που αναπαράγονται χωρίς άλλο από τον ονειρευόμενο. Επίσης εύκολα αναπαράγει όμως και μια παλαιά παιδική ανάμνηση, που και αυτή χρησιμοποιήθηκε στο όνειρο. Το κλιμακοστάσιο είναι του σπιτιού όπου πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της παιδικής του ηλικίας και όπου ιδιαίτερα έκανε την πρώτη του συνειδητή γνωριμία με τα σεξουαλικά προβλήματα. Σε αυτό το κλιμακοστάσιο είχε παίξει συχνά και είχε τσουλήσει καβαλλικεύοντας την κουρσινή, πραγμα που τον ερεθίζει σεξουαλικά. Στο όνειρο κατέβηκε τη σκάλα πάλι με ασυνήθιστη ταχύτητα, τόσο γρήγορα μάλιστα, όπως δηλώνει ξεκάθαρα ο ίδιος, ώστε δεν άγγιξε καν τα σκαλοπάτια, αλλά, όπως συνήθως λέγεται, έκανε βουτιά στο κενό σαν *ιπτάμενος*. Συσχετισμένη με το παιδικό βίωμα αυτή η αρχική σκηνή του ονείρου φαίνεται πως παριστάνει τη στιγμή της σεξουαλικής διέγερσης. Σε αυτό το κλιμακοστάσιο και στο συναφές διαμέρισμα ο ονειρευόμενος είχε όμως και συχνά σεξουαλικά παιχνίδια με τα παιδιά της γειτονιάς, όπου αισθανόταν την ίδια ικανοποίηση όπως στο όνειρο.

Αν από τις έρευνες του Freud πάνω στα σεξουαλικά σύμβολα (1910d [βλέπε σημ. 407]) γνωρίζει κανείς ότι η σκάλα και το ανέβασμα της στο όνειρό σχεδόν κατά κανόνα συμβολίζουν τη συνουσία, τότε το όνειρο γίνεται εντελώς διαφανές. Η κινητήρια δύναμή του, όπως δείχνει βέβαια και το αποτέλεσμα του, η ονειρώξη, είναι λιμπιντικής φύσης. Στην κατάσταση ύπνου αφυπνίζεται η σεξουαλική διέγερση (που στο όνειρο παριστάνεται ως καταρακύλισμα στη σκάλα), η σαδιστική απόχρωση της οποίας λόγω των παιγνιδιών με τα παιδιά υποδηλώνεται στο κινήγι και στο πιάσιμο του μικρού κοριτσιού. Η λιμπιντική διέγερση επιτείνεται και ωθεί στη σεξουαλική δράση (που στο όνειρο παριστάνεται με το πιάσιμο του κοριτσιού και τη μεταφορά του στο πλατύσκαλο). Ως αυτό το σημείο το όνειρο περιεχει μονο σεξουαλικά σύμβολα και για τον λιγότερο εξασκημένο ερμηνευτή ονείρων είναι εντελώς αδιαφανές. Αλλά αυτή η συμβολική ικανοποίηση, που θα είχε εξασφαλίσει την ηρεμία του ύπνου, δεν είναι επαρκής για την υπερισχυρή λιμπιντική διέγερση. Η τελευταία οδηγεί στον οργασμο και έτσι όλη η συμβολική του κλιμακοστασίου αποκαλύπτεται ως υποκατάσταση της συνουσίας. Εάν ο Freud ως έναν από τους λόγους για την σεξουαλική αξιοποίηση του συμβόλου της σκάλας υπογραμμίζει τον ρυθμικό χαρακτήρα του ανεβοκατεβάσματος και της συνουσίας, αυτό το όνειρο είναι ιδιαίτερα ενδεικτικό, αφού σύμφωνα με τη ρητή δήλωση του ονειρευόμενου η ρυθμική της σεξουαλικής του πράξης, η ανοδική και καθοδική κίνηση της τριβής, υπήρξε το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο του ονείρου.

Μια παρατήρηση ακόμη για τις δύο εικόνες, οι οποίες, εκτός από την πραγματική τους σημασία, είναι και υπό την συμβολική έννοια «εικόνες γυναικών», κάτι που προκύπτει ήδη από το γεγονός ότι έχουμε μια μικρότερη και μια μεγαλύτερη εικόνα, όπως και στο περιεχόμενο του ονείρου εμφανίζεται ένα μεγάλο (ενήλικο) και ένα μικρό κορίτσι. Η δήλωση ότι διατίθενται και πιο φθηνοί πίνακες οδηγεί στο σύμπλεγμα της πορνείας, όπως άλλωστε το μικρό όνομα του ονειρευόμενου στη μικρή εικόνα και η σκέψη ότι προορίζεται για τα γενέθλιά του παραπέμπουν στο σύμπλεγμα των γονέων (γεννήθηκε στη σκάλα = είναι προϊόν συνουσίας). Η ασαφής τελική σκηνή, όπου ο ονειρευόμενος βλέπει τον εαυτό του ξαπλωμένον στο κρεβάτι πιο πάνω στο πλατύσκαλο και αισθάνεται την υγρασία, φαίνεται πως παραπέμπει πέρα από τον παιδικό αυνανισμό, στην πρόωπη παιδική ηλικία, και ίσως έχει ως πρότυπό της απολαυστικές σκηνές ενούρησης».

8

ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ ΕΝΟΣ ΟΝΕΙΡΟΥ ΜΕ ΣΚΑΛΑ [1911]

Σε έναν ασθενή μου, έναν βαριά άρρωστον εγκρατή άνθρωπο, οι [ασυνείδητες] φαντασιώσεις του οποίου είναι καθηλωμένες στη μητέρα του και ο οποίος επανειλημμένα ονειρεύεται πως ανεβαίνει ή κατεβαίνει σκάλες συνοδευόμενος από τη μητέρα του, έκανα την παρατήρηση ότι ο μέτριος αυνανισμός θα ήταν γι' αυτόν ίσως λιγότερο βλαβερός απότι η αναγκαστική του εγκράτεια. Αυτός ο επηρεασμός προκάλεσε το ακόλουθο όνειρο:

«Ο δάσκαλός τον στο πιάνο τον κατηγορεί ότι παραμελεί το παίξιμο πιάνου, ότι δεν ασκείται στα "Γυμνάσματα" τον Moscheles καθώς και στο "Gradus ad Parnassum" του Clementi».

Ο ονειρευόμενος παρατηρεί σχετικά ότι και το Gradus είναι σκάλα, όπως και το πληκτρολόγιο, αφού περιέχει μια κλίμακα.

Μπορούμε να πούμε ότι δεν υπάρχει κύκλος παραστάσεων που δεν θα προσφερόταν για τον συμβολισμό σεξουαλικών πραγμάτων και επιθυμιών.

9

ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗΣ [1919]

Ένας τριανταπεντάχρονος σήμερα άντρας διηγείται ένα όνειρο που το θυμάται πολύ καλά, μολονότι, όπως υποστηρίζει, το είδε σε ηλι-

κία τεσσάρων ετών: *Ο συμβολαιογράφος στον οποίο είχε κατατεθεί η διαθήκη τον πατέρα τον —είχε χάσει τον πατέρα του σε ηλικία τριών ετών- έφερε δύο μεγάλα αχλάδια Κάιζερ, από τα οποία τον έδωσαν να φάει το ένα. Το άλλο βρισκόταν στο περβάζι ενός παραθύρου του σαλονιού. Ξύπνησε με την πεποίθηση ότι όσα ονειρεύθηκε είναι πραγματικά και ζητούσε επίμονα από τη μητέρα του το δεύτερο αχλάδι, που, όπως της έλεγε, βρίσκεται στο περβάζι του παραθύρου. Η μητέρα του γελούσε.*

ΑΝΑΛΥΣΗ: Ο συμβολαιογράφος ήταν ένας διαχτυτικός ηλικιωμένος κύριος, ο οποίος, όπως λέει πως θυμάται ο ονειρευόμενος, μια φορά είχε φέρει πράγματι αχλάδια. Το περβάζι του παραθύρου ήταν όπως όπως το είχε δει στο όνειρό του. Δεν έχει άλλους σχετικούς συνειρμούς, εκτός ίσως απο ένα όνειρό που του διηγήθηκε πρόσφατα η μητέρα του. Είχαν καθήσει πάνω στο κεφάλι της δύο πουλιά και εκείνη διερωτάται ποτέ θα πεταξουν, αλλά αυτά δεν φεύγουν το ένα πετάει στο στόμα της και ρουφάει.

Αφού ο ονειρευόμενος δεν έχει σχετικούς συνειρμούς, δικαιούμαστε να αποπειραθούμε μια ερμηνεία στηριζόμενη σε σύμβολα. Τα δυο αχλάδια — *rommes ou roïtes*— είναι οι μαστοί της μητέρας, η οποία τον είχε θρέψει το περβάζι του παραθύρου παριστάνει την προεξοχή του στήθους, κατ αναλογία προς τα μπαλκόνια στα όνειρα όπου παρουσιάζονται σπίτια. Στην αίσθησή του μετά το ξύπνημα, ότι όσα ονειρεύθηκε είναι πραγματικά, είχε δίκιο, αφού η μητέρα του τον είχε θηλάσει πράγματι, και μαλιστα πολύ πέρα από τη συνήθη διάρκεια, και το στήθος της βρισκόταν ακόμη στη διάθεσή του.⁴²⁹ Το όνειρο πρέπει να ερμηνευθεί ως εξής: Μητέρα, δώσε (δείξε) μου το στήθος πάλι, απο το οποίο παλαιότερα έπινα. Το «παλαιότερα» σημαίνεται από το ένα αχλάδι που εφαγε, το «πάλι» από την επιθυμία του για το άλλο. Η χρονική επανάληψη μιας πράξης γίνεται στο όνειρο *αριθμητική αύξηση* ενός αντικειμένου.

Είναι φυσικά εντυπωσιακό ότι η συμβολική παίζει ρόλο ακόμη και στο όνειρο ενός τετράχρονου, αυτό όμως δεν είναι εξαίρεση, αλλά αποτελεί τον κανόνα. Μπορούμε να πούμε ότι ο ονειρευόμενος έχει στη διάθεσή του τα σύμβολα *ευθύς εξαρχής*.

Πόσο ενωρίς ο άνθρωπος, ακόμη και έξω από την ονειρική ζωή, χρησιμοποιεί σύμβολα για να παραστήσει κάτι, μπορεί να μας το δείξει η ακόλουθη ανεπηρέαστη ανάμνηση μιας κυρίας, που σήμερα είναι 27 ετών: *Είναι σε ηλικία μεταξύ τριών και τεσσάρων ετών. Η νταντά οδηγεί τα τρία παιδιά, την ίδια, τον κατά ένδεκα μήνες μικρότερον αδελφό της και μια εξαδέλφη ενδιάμεσης ηλικίας, στην τουαλέτα, για να ικανοποιήσουν τις σχετικές τους ανάγκες πριν από τον περίπατο που πρόκειται να κάνουν. Σαν πιο μεγάλη η ίδια κάθε-*

ται στη λεκάνη, τα δύο άλλα παιδιά στα ουροδοχεία. Ρωτάει την εξαδέλφη της: Έχεις και ον πορτοφόλι; Ο Βάλτερ έχει λουκανί - κάκι, εγώ πορτοφόλι. Η εξαδέλφη απαντάει: Ναι, και εγώ έχω πορτοφόλι. Η νταντά ακούει γελαστή και διηγείται τη συνομιλία στη μαμά, η οποία αντιδρά με αυστηρή επίπληξη.

Παρεμβάλλω τώρα ένα όνειρο, που ο ωραίος συμβολισμός του στάθηκε δυνατόν να ερμηνευθεί με τη μικρή βοήθεια της ονειρευόμενης:

10

«ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΣΕ ΟΝΕΙΡΑ ΥΓΙΩΝ» [1914]⁴³⁰

«Μια αντίρρηση που προβάλλεται συχνά από τους αντιπάλους της ψυχανάλυσης — τελευταία και από τον Havelock Ellis (1911, 168) — είναι ότι η συμβολική των ονείρων είναι ίσως ένα προϊόν της νευρωτικής ψυχής, αλλά ότι κατά κανέναν τρόπο δεν ισχύει στην περίπτωση του ομαλού ψυχικού βίου. Ενώ βέβαια η ψυχαναλυτική έρευνα δεν γνωρίζει βασικές, αλλά μόνο ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στην ομαλή και τη νευρωτική ψυχική ζωή, η ανάλυση των ονείρων, στα οποία τα απωθημένα συμπλέγματα των υγιών και των ασθενών ενεργοποιούνται με τον ίδιο τρόπο, επιβεβαιώνει την πλήρη ταυτότητα τόσο των μηχανισμών όσο και της συμβολικής. Μάλιστα δε τα αδέσμευτα όνειρα των υγιών περιέχουν συχνά πολύ απλουστερα, διαφανέστερα και πιο χαρακτηριστικά σύμβολα απότι τα όνειρα των νευρωτικών, όπου λόγω της δραστικότερης λογοκρισίας και της συνακόλουθης μεγαλύτερης παραμόρφωσης είναι πολλές φορές ταλαιπωρημένα, σκοτεινά και δυσερμήνευτα. Το ακόλουθο όνειρο τεκμηριώνει αυτό το γεγονός. Προέρχεται απο ένα μη νευρωτικό κορίτσι με μάλλον σεμνότυφο και συνεσταλμένο χαρακτήρα. Μιλώντας μαζί της πληροφορούμαι οτι είναι αρραβωνιασση, αλλά οτι παρεμβάλλονται εμπόδια στον γάμο, που ενδέχεται να τον καθυστερήσουν. Μου διηγείται αυθόρμητα το εξής όνειρο:

“I arrange the centre of a table with flowers for a birthday”. (Τοποθετώ στο κέντρο του τραπέζιού λουλούδια για μια γιορτή γενεθλίων). Μετά από σχετικές ερωτήσεις δηλώνει ότι στο όνειρο βρισκόταν στο δικό της σπίτι (που προς το παρόν δεν το έχει και αισθανόταν *ευτυχισμένη*).

Ο “δημοφιλής” συμβολισμός μού επιτρέπει να ερμηνεύσω μόνος μου το όνειρο. Είναι η έκφραση των νυφικών της επιθυμιών: το τραπέζι με το διακοσμημένο με λουλούδια κέντρο του συμβολίζει την ίδια και το γεννητικό όργανο· παρουσιάζει τις επιθυμίες της για το

μέλλον εκπληρωμένες, καθώς ο νους της βρίσκεται ήδη στη γέννηση ενός παιδιού· η τελετή του γάμου ανήκει δηλαδή στο παρελθόν.

Της επιστώ την προσοχή στο γεγονός ότι “the centre of a table” είναι ασυνήθιστη έκφραση, κάτι που και η ίδια ομολογεί, φυσικά όμως δεν μπορώ σε αυτό το σημείο να θέσω άλλες άμεσες ερωτήσεις. Με προσοχή απέφυγα να της υποβάλω τη σημασία των συμβόλων και της ζήτησα μόνο να μου πει τι της θυμίζουν τα διάφορα μέρη του ονείρου. Καθώς προχωρούσε η ανάλυση, η επιφυλακτικότητα της έδινε τη θέση της στο φανερό ενδιαφέρον για την ερμηνεία, ενώ η σοβαρότητα της συζήτησης την έκανε πιο ανοικτή. Όταν τη ρώτησα τι λουλούδια είχε βάλει στο τραπέζι, στην αρχή απάντησε: “expensive flowers” one has to pay for them” (ακριβά λουλούδια, για τα οποία πρέπει κανείς να πληρώσει), ύστερα ότι ήταν “lilies of the valley, violets and pinks or carnations” (κρίνα, κατά λέξη: κρίνα της κοιλάδας, βιολέτες και γαρύφαλα). Υπέθεσα ότι η λέξη *κρίνο* σε αυτό το όνειρο εμφανίζεται με τη λαϊκή του σημασία ως σύμβολο αγνότητας. Η ονειρευόμενη επιβεβαιώνει αυτή την υπόθεση, καθώς με το “*κρίνο*” συνέδεσε το “purity” (καθαρότητα). “Valley”, η κοιλάδα, είναι συχνά στο όνειρο ένα θηλυκό σύμβολο· έτσι η τυχαία συνύπαρξη των δύο συμβόλων στην αγγλική ονομασία του κρίνου γίνεται ονειρικός συμβολισμός, όπου υπογραμμίζεται η πολύτιμη παρθενία της — *ακριβά λουλούδια, για τα οποία πρέπει κανείς να πληρώσει*— και η έκφραση της προσμονής ότι ο άντρας θα είναι σε θέση να εκτιμήσει την αξία της. Η παρατήρηση “*ακριβά λουλούδια κλπ.*” έχει όπως θα δούμε για το καθένα από τα τρία συμβολικά λουλούδια άλλη σημασία.

Το κρυφό νόημα των φαινομενικά μάλλον ασεξουαλικών *βιολετών* ζητώ να το εξηγήσω —αρκετά τολμηρά, νομίζω— με μια ασυνείδητη σχέση προς το γαλλικό “viol”. Η τυχαία μεγάλη ομοιότητα των λέξεων violet και violate —στην αγγλική προφορά διαφέρουν μόνο στον τονισμό της τελευταίας συλλαβής— χρησιμοποιείται από το όνειρο, για να εκφρασθεί “μέσω του λουλουδιού”⁴³¹ η ιδέα της βιαιότητας κατά τη διακόρευση (και σε αυτή τη λέξη υπάρχει το λουλούδι ως σύμβολο), πιθανώς μάλιστα και μια μαζοχιστική τάση του κοριτσιού. Ένα ωραίο παράδειγμα λεκτικών γεφυρών [βλέπε σημ. 378], από τις οποίες περνούν οι δρόμοι προς το ασυνείδητο. Το *για τα οποία πρέπει κανείς να πληρώσει*” σημαίνει εδώ τη ζωή, με την οποία πρέπει να πληρώσει, για να γίνει με αυτόν τον τρόπο γυναίκα και μητέρα.

Στην περίπτωση των “pinks”, που έπειτα τα αποκαλεί “carnations», προσέχω τη σχέση αυτής της λέξης προς τη “σάρκα”. Ο σχετικός συνειρμός της εδώ όμως ήταν “colour” (χρώμα). Η ίδια πρό-

σθεσε ότι τα carnations είναι τα λουλούδια που της χαρίζει ο μνηστήρας της συχνά και σε μεγάλες ποσότητες. Στο τέλος της συνομιλίας ξαφνικά και αυθόρμητα ομολογεί πως δεν του είχε έλθει στην αλήθεια, πως δεν είχε σκεφθεί το “colour”, αλλά τη λέξη “incarnation (ενσάρκωση), δηλαδή αυτή που περιμένα’ άλλωστε και το “colour” ως αυθόρμητη ιδέα δεν είναι απόμακρο, αλλά, στη σημασία του carnation: ροδοκόκκινος, στο χρώμα της σάρκας, καθορίζεται από το σύμπλεγμα. Αυτή η ανειλικρίνεια δείχνει ότι η αντίσταση σε αυτό το σημείο ήταν η πιο μεγάλη, κατ’ αναλογία προς το γεγονός ότι ο συμβολισμός εδώ είναι ο πιο διαφανής, ότι ο αγώνας μεταξύ της λήπινο και της απώθησης σε αυτό το φαλλικό θέμα ήταν η ισχυρότερη. Η παρατήρηση ότι αυτά τα λουλούδια είναι συχνά δώρα του αρραβωνιαστικού της αποτελεί, εκτός από τη διπλή σημασία του carnation, μια πρόσθετη επισήμανση του φαλλικού τους νοήματος στο όνειρο. Το χάρισμα των λουλουδιών ως αφορμή της ημέρας χρησιμοποιείται για να εκφραστεί η ιδέα του σεξουαλικού δώρου και αντίδωρου: εκείνη χαρίζει την παρθενιά της και αντ’ αυτού αναμένει μια πλούσια ερωτική ζωή. Το “ακριβά λουλούδια, για τα οποία πρέπει κανείς να πληρώσει”, πρέπει να έχει και εδώ μια —μάλλον πραγματική, οικονομική - σημασία. Ο συμβολισμός των λουλουδιών περιέχει λοιπόν την παρθενική θηλυκότητα, το ανδρικό σύμβολο και τη συσχέτιση προς τη βίαιη διακόρευση. Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η σεξουαλική συμβολική των λουλουδιών, που είναι και γενικότερα πολύ διαδεδομένη, παριστάνει τα ανθρώπινα σεξουαλικά όργανα με τα άνθη, τα σεξουαλικά όργανα των φυτών το χάρισμα λουλουδιών μεταξύ ερωτευμένων έχει ίσως γενικά αυτή την ασυνείδητη σημασία.

Ο εορτασμός των γενεθλίων, τον οποίο προετοιμάζει στο όνειρο, σημαίνει μάλλον τη γέννηση ενός παιδιού. Εκείνη ταυτίζεται με τον μνηστήρα, τον παριστάνει να την ετοιμάζει για μια γέννα, δηλαδή συνουσιάζόμενο με αυτή. Η λανθάνουσα ιδέα θα μπορούσε να είναι: Αν ήμουν στη θέση του, δεν θα περιμένα, αλλά θα διακόρευα τη μνηστή χωρίς να τη ρωτήσω, θα χρησιμοποιούσα βία αυτό υποδηλώνει και το violate. Έτσι εκφράζεται και το σαδιστικό συστατικό της λήπινο.

Σε ένα βαθύτερο στρώμα του ονείρου το “I arrange κλπ.” πρέπει να έχει μια αυτοερωτική, δηλαδή μια παιδική σημασία.

Υπάρχει επίσης και μια αναγνώριση της σωματικής της ένδειας, που μόνο στο όνειρο είναι δυνατή βλέπει το σώμα της επίπεδο όπως ένα τραπέζι αντ’ αυτού τονίζεται περισσότερο το πολύτιμο “centre” (για άλλη φορά το αποκαλεί “a centre piece of flowers”), η παρθενιά της. Στοιχείο συμβολισμού πρέπει να είναι και το οριζόν-

τιο του τραπεζιού. Αξιοπρόσεκτη είναι η πυκνότητα του ονείρου· τίποτε δεν είναι περιττό, κάθε λέξη είναι συμβολική.

Αργότερα έφερε ένα συμπλήρωμα στο όνειρό της: “I decorate the flowers with green crinkled paper”. (Διακοσμώ τα λουλούδια με πράσινο κατσαρό χαρτί). Προσθέτει ότι πρόκειται για “fancy paper” (φανταχτερό χαρτί), με το οποίο συνήθως ντύνουν τις γλάστρες. Και συνεχίζει: “to hide untidy things, whatever was to be seen, which was not pretty to the eye; there is a gap, a little space in the flowers”. Δηλαδή: “για να κρύψω πράγματα ακατάστατα, οτιδήποτε μπορούσε κανείς να δει, που δεν ήταν όμορφο στο μάτι· ήταν ένα χάσμα, ένα μικρό κενό στα λουλούδια”. “The paper looks like velvet or moss” (“το χαρτί φαίνεται σαν βελούδο ή μούσκλα”). Με το “decorate” συνδέει το “decorum”, αυτό που περίμενα. Κυριαρχούσε, όπως λέει, το πράσινο χρώμα· αυτό την οδηγεί στο “hope” (ελπίδα), πάλι μια σχέση προς την εγκυμοσύνη. Σε αυτό το μέρος του ονείρου δεν κυριαρχεί η ταύτιση με τον άντρα, αλλά προβάλλουν ιδέες της ντροπής και της ανοικτότητας. Καλλωπίζεται γι’ αυτόν, δέχεται ότι έχει σωματικά ελαττώματα, για τα οποία ντρέπεται και τα οποία ζητεί να διορθώσει. Η σύνδεση με το βελούδο και τα μούσκλα δείχνει ότι πρόκειται για το *ηβικό τρίχωμα*.

Το όνειρο είναι μια έκφραση σκέψεων, τις οποίες η άγρυπνη σκέψη του κοριτσιού ίσως δεν γνωρίζει καθόλου· “προετοιμάζεται για γενέθλια”, δηλαδή υποβάλλεται σε συνουσία· βρίσκει την έκφρασή του ο φόβος της διακόρευσης, ίσως ακόμη και ένας πόνος ανάμεικτος με ηδονή· παραδέχεται τα σωματικά της ελαττώματα και τα υπεραναπληρώνει υπερτιμώντας την αξία της παρθενιάς της. Η ντροπή της δικαιολογεί την εμφανιζόμενη αισθησιακότητα προβάλλοντας το παιδί ως στόχο της σεξουαλικής πράξης. Εκφράζονται επίσης υλικοί υπολογισμοί ξένοι προς τη γυναίκα που αγαπάει. Το συναίσθημα του απλού ονείρου —η ευτυχία— δηλώνει ότι εδώ έχουν βρει την ικανοποίησή τους έντονα συναισθηματικά συμπλέγματα».

Ο Ferenczi (1917) παρατήρησε πολύ σωστά πόσο εύκολα προπάντων τα «όνειρα των ανύποπτων» μας επιτρέπουν να μαντεύουμε το νόημα των συμβόλων και τη σημασία των ονείρων. [1919].

Η ακόλουθη ανάλυση του ονείρου μιας ιστορικής προσωπικότητας των ημερών μας παρεμβάλλεται εδώ, διότι ένα αντικείμενο, που εμφανίζεται σε αυτό και που γενικά είναι κατάλληλο να αντιπροσωπεύει το ανδρικό γεννητικό όργανο, με την προσθήκη ενός γνωρίσματος χαρακτηρίζεται σαφέστατα ως φαλλικό σύμβολο. Η «ατέλειωτη επιμήκυνση» μιας βέργας ιπασίας δεν μπορεί εύκολα να

σημαίνει κάτι διαφορετικό από τη στύση. Εκτός αυτού το όνειρο τούτο αποτελεί ωραίο παράδειγμα πώς σκέψεις σοβαρές και απομακρυσμένες από τη σεξουαλική ζωή έρχονται να εκφραστούν με υλικό της παιδικής σεξουαλικότητας. [1919]

11

ΕΝΑ ΟΝΕΙΡΟ ΤΟΥ ΜΠΙΣΜΑΡΚ [1919]

(Από τον Dr. Hanns Sachs [1913])

«Στα *Απομνημονεύματά* του (τόμ. 2 της λαϊκής έκδοσης, σελ. 222 [1898, δεύτερος τόμος, 194]) ο Μπίσμαρκ παραθέτει μια επιστολή που έστειλε στις 18 Δεκεμβρίου 1881 στον αυτοκράτορα Γουλιέλμο. Αυτό το γράμμα περιέχει το ακόλουθο χωρίο: “*Η αγγελία της Αυτού Μεγαλειότητος μου δίνει το θάρρος να διηγηθώ ένα όνειρο που είχα δει την άνοιξη του 1863, τις ημέρες των σοβαρότατων συγκρούσεων, από τις οποίες το ανθρώπινο μάτι δεν έβλεπε καμιά βαθιά διέξοδο. Ονειρεύθηκα, και το πρωί διηγήθηκα αμέσως στη γυναίκα μου και σε άλλους μάρτυρες, ότι βρισκόμουν με το άλογο σε ένα μονοπάτι στις Άλπεις. Δεξιά γκρεμός, αριστερά βράχος· ο δρόμος όλο και στένυε, και το άλογο αρνιόταν να συνεχίσει, ενώ ήταν αδύνατο λόγω της στενότητας του χώρου να κάνω μεταβολή ή να ξεπεζέψω. Με τη βέργα στο αριστερό μου χέρι χτύπησα τον λείο βράχο και κάλεσα τον θεό· η βέργα μάκρυνε ατέλειωτα, το τοίχωμα του βράχου γκρεμίσθηκε σαν σκηνικό προπέτασμα και άνοιξε έναν πλατύ δρόμο με θέα προς λόφους και δάση όπως στη Βοημία, πρωσσικά στρατεύματα με σημαίες και μέσα μου, στο όνειρο ακόμη, η σκέψη πως θα μπορούσα να το αναγγείλω ταχύτατα στην Αυτού Μεγαλειότητα. Αυτό το όνειρο εκπληρώθηκε και ξύπνησα χαρούμενος και δυναμωμένος...*”

Η δράση του ονείρου χωρίζεται σε δύο μέρη: στο πρώτο ο ονειρευόμενος περιέρχεται σε δύσκολη θέση, από την οποία στο δεύτερο λυτρώνεται με θαυμαστό τρόπο. Η αμηχανία στην οποία βρίσκονται ο υπέας και το άλογο είναι μια ευδιάκριτη ονειρική παράσταση της κρίσιμης κατάστασης του πολιτικού, όπως θα την ένοιωσε ιδιαίτερα πικρά το βράδυ πριν από το όνειρο, όταν συλλογιζόταν τα προβλήματα της πολιτικής του. Με την παριστανόμενη παραβολική τροπή ο ίδιος ο Μπίσμαρκ περιγράφει στο προαναφερόμενο εδάφιο της επιστολής τη θλιβερή του θέση εκείνης της περιόδου· του ήταν απολύτως γνώριμη και επίκαιρη. Παράλληλα έχουμε εδώ και ένα ωραίο παράδειγμα του “λειτουργικού φαινομένου” του Silberer

[βλέπε πιο κάτω στο τέλος του κεφ. Θ]. Οι διεργασίες στον νου του ονειρευόμενου, ο οποίος σε κάθε λύση που διανοείται συναντά αξεπέραστα εμπόδια, αλλά παραταύτα δεν μπορεί και δεν επιτρέπεται να αποσπάσει το πνεύμα του από την ενασχόληση με τα προβλήματα, αποδίδονται πολύ εύστοχα με τον υπέα που δεν μπορεί να πάει ούτε μπροστά ούτε πίσω. Η υπερηφάνεια, που του απαγορεύει να σκεφθεί την υποχώρηση ή την παραίτηση, εκφράζεται στο όνειρο με τα λόγια “αδύνατο... να κάνω μεταβολή ή να ξεπεζέψω”. Ως άνθρωπος της συνεχούς προσπάθειας, που ταλανίζεται για το καλό των άλλων, ήταν ευνόητο για τον Μπίσμαρκ να παρομοιάζει τον εαυτό του με ένα άλογο, π.χ. στη γνωστή ρήση του: “Ένα γενναίο άλογο πεθαίνει φορώντας το περιστήθιό του”. Έτσι ερμηνευόμενα τα λόγια ότι “το άλογο αρνιόταν να συνεχίσει” δεν σημαίνουν τίποτε άλλο παρά ότι ο ίδιος στην υπερκόπωσή του αισθάνθηκε την ανάγκη να αφήσει κατά μέρος τις σκοτούρες του παρόντος, ή με άλλα λόγια, ότι είναι έτοιμος να απαλλαγεί από τα δεσμά της αρχής της πραγματικότητας καταφεύγοντας στον ύπνο και στο όνειρο. Η εκπλήρωση της επιθυμίας, που τόσο έντονα εκφράζεται στο δεύτερο μέρος, προανακρούεται και εδώ με την έκφραση “μονοπάτι στις Άλπεις”. Ο Μπίσμαρκ ήξερε από τότε καλά ότι θα περνούσε τις επόμενες διακοπές του στις Άλπεις — δηλαδή στο Gastein. Το όνειρο που τον μετέφερε εκεί τον απάλλαξε λοιπόν μεμιάς από όλα τα φορτικά καθήκοντα της πολιτικής.

Στο δεύτερο μέρος οι επιθυμίες του ονειρευόμενου παρουσιάζονται με διπλό τρόπο εκπληρωμένες: ανοικτά και απτά, αλλά και συμβολικά. Συμβολικά με την εξαφάνιση του βράχου που εμπόδιζε, στη θέση του οποίου εμφανίζεται ένας πλατύς δρόμος — δηλαδή η ζητούμενη διέξοδος σε πολύ άνετη μορφή —, ανοικτά με τη θέα των πρωσικών στρατευμάτων που προήλαναν. Για την εξήγηση αυτού του προφητικού οράματος δεν είναι απαραίτητο να κατασκευασθούν μυστικιστικές συναρτήσεις: αρκεί πλήρως η φροϋδική θεωρία της εκπλήρωσης επιθυμιών. Ο Μπίσμαρκ επιθυμούσε από τότε ως καλύτερη έξοδο από τις εσωτερικές συγκρούσεις της Πρωσίας έναν νικηφόρο πόλεμο κατά της Αυστρίας. Βλέποντας τα πρωσικά στρατεύματα στη Βοημία, δηλαδή σε χώρα εχθρική, με τις σημαίες τους, είναι σαν το όνειρό του να του παρουσιάζει αυτή την επιθυμία εκπληρωμένη, όπως το αξιώνει ο Freud. Από ατομική άποψη είναι σημαντικό μόνο το γεγονός ότι ο ονειρευόμενος, με τον οποίο ασχολούμαστε σε αυτό το σημείο, δεν αρκέστηκε στην ονειρική εκπλήρωση, αλλά κατάφερε να επιβάλει και την πραγματική. Ένα στοιχείο που πρέπει να προκαλέσει το ενδιαφέρον κάθε γνώστη της ψυχαναλυτικής ερμηνευτικής είναι η βέργα υπασίας που “επιμηκύνε-

ται ατέλειωτα”. Βέργα, ραβδί, κοντάρι και τα παρεμφερή μάς είναι γνώριμα ως φαλλικά σύμβολα* όταν μάλιστα αυτή η βέργα έχει την πιο χαρακτηριστική ιδιότητα του φαλλού, την εκτατικότητα του, τότε δεν μπορεί να υπάρξει αμφιβολία. Η υπερβολή του φαινομένου με την “ατέλειωτη” επιμήκυνση παραπέμπει μάλλον στη νηπιακή υπερ-επένδυση.⁴³² Το πιάσιμο της βέργας με το χέρι υποδηλώνει σαφώς τον αυνανισμό, που φυσικά δεν αφορά τις συνθήκες του παρόντος, αλλά μια πολύ παλαιότερη, παιδική επιθυμία. Ιδιαίτερα πολύτιμη είναι εδώ η ερμηνεία που έδωσε ο Dr. Stekel [1909, 466 κ.ε.], σύμφωνα με την οποία το *αριστερά* στο όνειρο σημαίνει το άδικο, το απαγορευμένο, την αμαρτία, πράγμα που θα μπορούσε να έχει πολύ καλή εφαρμογή στον παιδικό αυνανισμό, που αντιβαίνει σε μια απαγόρευση. Μεταξύ αυτού του βαθύτατου στρώματος της παιδικής ηλικίας και του ανώτατου, που ασχολείται με τα ημερήσια σχέδια του πολιτικού, μπορούμε να διαπιστώσουμε ένα ενδιάμεσο στρώμα, που σχετίζεται με τα δύο άλλα. Όλη η διαδικασία της θαυμαστής απαλλαγής από την κατάσταση ανάγκης με το χτύπημα στον βράχο και τη βοήθεια του θεού θυμίζει έντονα μια βιβλική σκηνή, όπου ο Μωυσής χτυπάει τον βράχο και βγαίνει νερό για τα δαμασμένα τέκνα του Ισραήλ. Μπορούμε χωρίς άλλο να υποθέσουμε ότι ο Μπίσμαρκ, γόνος προτεσταντικής οικογένειας πιστής στη Βίβλο, γνώριζε ακριβώς αυτό το χωρίο. Με τον ηγήτορα Μωϋσή, τον οποίο ο λαός, που αυτός ήθελε να απελευθερώσει, ανταμείβει με ανταρσία, μίσος και αχαριστία, εύκολα μπορούσε ο Μπίσμαρκ να παρομοιάσει τον εαυτό του στην περίοδο των συγκρούσεων. Έτσι λοιπόν θα ήταν δεδομένη η στήριξη στις επιθυμίες του παρόντος. Το βιβλικό χωρίο περιέχει εξάλλου μερικές λεπτομέρειες που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν πολύ καλά υπέρ της αυνανιστικής φαντασίωσης. Παρά την εντολή του θεού ο Μωυσής αδράχνει τη ράβδο, και γι’ αυτή την παράβαση ο Κύριος τον τιμωρεί αναγγέλλοντάς του ότι θα πεθάνει χωρίς να πατήσει στη Γη της επαγγελίας. Το απαγορευμένο πιάσιμο της ράβδου — που στο όνειρο είναι σαφέστατα φαλλική —, η εξαγωγή υγρού μετά το χτύπημα με αυτή και η θανάσιμη απειλή, αυτά είναι όλα τα κύρια χαρακτηριστικά του παιδικού αυνανισμού. Ενδιαφέρουσα είναι η επεξεργασία, που με τη μεσολάβηση του βιβλικού χωρίου συγκόλλησε αυτές τις δύο εικόνες, τη μία από την ψυχική ζωή του μεγαλοφυούς πολιτικού και την άλλη από τις παρορμήσεις της πρωτογενούς παιδικής ψυχής, καταφέροντας μάλιστα να απαλείψει κάθε ενοχλητικό στοιχείο. Το γεγονός ότι το άρπαγμα της ράβδου είναι πράξη απαγορευμένη και στασιαστική συμβολίζεται στο όνειρο μόνο με το “αριστερό” χέρι που την αδράχνει. Στο έκδηλο περιεχόμενο του ονείρου όμως γίνεται επίκληση του θεού, σαν να πρέπει

να αποκρουσθεί επιδεικτικά κάθε ιδέα ότι πρόκειται για κάτι απαγορευμένο ή κρυφό. Από τις δύο επαγγελίες του θεού στον Μωυσή, ότι θα δει μεν τη Γη της επαγγελίας, αλλά δεν θα μπει σε αυτήν, η μία παρουσιάζεται πολύ καθαρά ως εκπληρωμένη (“θέα προς λόφους και δάση”), ενώ η άλλη, η πολύ οδυνηρή, δεν αναφέρεται καν. Το νερό θυσιάστηκε πιθανώς στη δευτερογενή επεξεργασία, η οποία επεδίωξε με επιτυχία την ενοποίηση αυτής της σκηνής με την προηγούμενη, και αντ’ αυτού γκρεμίζεται ο ίδιος ο βράχος.

Από το τέλος μιας παιδικής αυνανιστικής φαντασίωσης, στην οποία εκπροσωπείται το θέμα της απαγόρευσης, θα έπρεπε να περιμένουμε ότι θα μας δείξει την επιθυμία του παιδιού να μη μάθουν τίποτε για τα συμβάντα οι αυθεντίες του περιβάλλοντος του. Στο όνειρο αυτή η επιθυμία αντικαταστάθηκε από το αντίθετο, την επιθυμία του ονειρευόμενου να ανακοινώσει αμέσως στον βασιλιά αυτό που συνέβη. Αυτή η αντιστροφή συνδέεται όμως άριστα και ομαλότατα με τη νικητήρια φαντασίωση που περιλαμβάνεται στο ανώτερο στρώμα των ονειρικών ιδεών και σε ένα μέρος του έκδηλου ονειρικού περιεχομένου. Τέτοια όνειρα με νίκες και κατακτήσεις αποτελούν συχνά τον μανδύα μιας επιθυμίας για ερωτικές κατακτήσεις: μερικά χαρακτηριστικά του ονείρου, π.χ. ότι στον εισδύοντα προβάλλεται μια αντίσταση, αλλά ότι μετά τη χρήση της επιμηκυνόμενης βέργας παρουσιάζεται ένας φαρδύς δρόμος, οδηγούν προς αυτή την κατεύθυνση, δεν επαρκούν όμως για να εξιχνιασθεί μια τέτοια κατεύθυνση ιδεών και επιθυμιών για ολόκληρο το όνειρο. Έχουμε μπροστά μας ένα υπόδειγμα μιας εντελώς επιτυχούς ονειρικής παραμόρφωσης. Το ενοχλητικό έχει λειανθεί, ώστε να μην προεξέχει πουθενά από τον ιστό που καλύπτει τα πάντα προστατευτικά. Η συνέπεια είναι ότι έτσι στάθηκε δυνατό να εμποδισθεί κάθε έκλυση άγχους. Είναι μια ιδανική περίπτωση επιτυχούς εκπλήρωσης επιθυμιών χωρίς παραβίαση της λογοκρισίας και έτσι είναι κατανοητό ότι ο ονειρευόμενος ξύπνησε από αυτό το όνειρο “χαρούμενος και δυναμωμένος”».

Θα κλείσω με το

12

ΟΝΕΙΡΟ ΕΝΟΣ ΧΗΜΙΚΟΥ [1909]

ενός νέου που προσπαθούσε να εγκαταλείψει τις αυνανιστικές του συνήθειες υπέρ της σεξουαλικής επικοινωνίας με μια γυναίκα.

ΠΡΟΕΚΘΕΣΗ: Την ημέρα πριν από το όνειρο είχε εξηγήσει σε έναν

φοιτητή τις οργανομαγνησιακές ενώσεις Grignard, όπου το μαγνήσιο υπό καταλυτική επίδραση ιωδίου διαλύεται σε απολύτως καθαρό αιθέρα. Δύο ημέρες ενωρίτερα μια τέτοια ένωση είχε καταλήξει σε έκρηξη, όπου κάρηκε το χέρι ενός εργάτη.

ΟΝΕΙΡΟ: I) Πρέπει να κάνει βρωμιούχο μαγνήσιο φαινύλιο, βλέπει ιδιαίτερα καθαρά τον εργαστηριακό εξοπλισμό, αλλά βλέπει και τον εαυτό τον να υποκαθιστά το μαγνήσιο. Βρίσκεται όμως σε μια ταλαντευόμενη διάθεση και λέει μέσα τον συνεχώς: Είναι σωστά, θα γίνει, τα πόδια μου αρχίζουν να διαλύονται, τα γόνατά μου λύνονται. Τείνει το χέρι τον, τα ψηλαφεί, βγάζει τα πόδια του από τη φιάλη (χωρίς να ξέρει πώς) και λέει μέσα του: Δεν είναι δυνατόν. Και όμως τα έκανε σωστά. Τότε ξυπνάει ενμέρει, επαναλαμβάνει μέσα τον το όνειρο, επειδή θέλει να μου το διηγηθεί. Φοβάται άμεσα την εξήγηση τον ονείρου, είναι πολύ εκνευρισμένος την ώρα που μισοκοιμάται και συνεχώς επαναλαμβάνει: φαινύλιο, φαινύλιο.

II) Βρίσκεται με όλη την οικογένεια του στο ****ing*, στις 11.30 πρέπει να είναι στο ραντεβού του με μια γυναίκα στην Πύλη των Σκωτσέζων, ξυπνάει όμως μόλις στις 12.30. Λέει μέσα του: Τώρα είναι πολύ αργά: ώσπου να φθάσω θα είναι κιάλας 13.30. Την επόμενη στιγμή βλέπει ολόκληρη την οικογένεια συγκεντρωμένη γύρω από το τραπέζι, πιο καθαρά φαίνεται η μητέρα του και η υπηρέτρια με τη σουπιέρα. Λέει τότε μέσα του: Τώρα που θα φάμε, δεν μπορώ να φύγω.

ΑΝΑΛΥΣΗ: Είναι βέβαιο πως και το πρώτο όνειρο έχει μια σχέση προς την κυρία του ραντεβού του (το είδε τη νύχτα πριν από την αναμενόμενη συνάντηση). Ο φοιτητής τον οποίο είχε βοηθήσει είναι ιδιαίτερα αντιπαθητικός τύπος του είχε πει: Δεν είναι σωστό, επειδή το μαγνήσιο ήταν ακόμη εντελώς άθικτο, και εκείνος απάντησε σαν να μην τον ένοιαζε καθόλου: Τότε λοιπόν δεν είναι σωστό. Αυτός ο φοιτητής πρέπει να είναι αυτός ο ίδιος — είναι τόσο αδιάφορος για την *ανάλυσή* του όσο και εκείνος για τη *σύνθεσή* του — , το «αυτός» στο όνειρο, που κάνει την πράξη, είμαι εγώ. Πόσο αντιπαθητικός πρέπει να μου φαίνεται με αυτή την αδιαφορία του για το αποτέλεσμα!

Από την άλλη μεριά ο ίδιος είναι εκείνος με το οποίο γίνεται η ανάλυση (σύνθεση). Πρόκειται για την επιτυχία της θεραπείας. Τα πόδια στο όνειρο θυμίζουν μια χθεσινοβραδινή εντύπωση. Στο μάθημα του χορού συναντήθηκε με μια γυναίκα που θέλει να την κατακτήσει την έσφιξε τόσο δυνατά πάνω του, που εκείνη έμπηξε μια φωνή. Όταν έπαψε να την πιέζει στα πόδια, ένοιωσε τη δική της δυνατή πίεση στις κνήμες του μέχρι πάνω από τα γόνατα, στα σημεία που αναφέρονται μέσα στο όνειρο. Σε αυτή την κατάσταση λοιπόν η

γυναίκα είναι το μαγνήσιο στον αποστακτήρα, με το οποίο το πράγμα τελικά προχωρεί. Είναι θηλυκός απέναντι μου, όπως είναι αρσενικός απέναντι στη γυναίκα. Αν τα πράγματα με τη γυναίκα προχωρούν, προχωρεί και η θεραπεία του. Η ψηλάφηση και ό,τι ένοιωθε στα γόνατά του υποδηλώνουν τον αυνανισμό και ανταποκρίνονται στην κούρασή του την προηγούμενη ημέρα. Το ραντεβού είχε συμφωνηθεί πράγματι για τις 11.30. Η επιθυμία του να το χάσει κοιμώμενος και να μείνει στα οικεία του σεξουαλικά αντικείμενα (δηλαδή στον αυνανισμό) ανταποκρίνεται στην αντίστασή του.

Για την επανάληψη της ονομασίας φαινύλιο λέει: Όλα αυτά τα ριζικά με κατάληξη — ύλιο του άρεσαν πάντοτε· είναι πολύ εύχρηστα: βενζύλιο, ακετύλιο κλπ. Αυτό βέβαια δεν εξηγεί τίποτε, αλλά όταν του πρότεινα το ριζικό: Schlemihl,⁴³³ γέλασε πολύ και είπε ότι το καλοκαίρι διάβασε ένα βιβλίο του Prevost, όπου στο κεφάλαιο «Les exclus de l'amour» γίνεται λόγος για τους «Schlemilies». Περιγράφοντας τους είπε: Είναι η περίπτωση μου. Συμπεριφορά τύπου Schlemihl θα είχαμε ακόμη και αν δεν είχε προφθάσει να πάει στο ραντεβού.

Φαίνεται πως η σεξουαλική συμβολική των ονείρων έχει πιστοποιηθεί ήδη και με άμεσο πειραματικό τρόπο. Ο Dr. phil. K. Schrotter προκάλεσε το 1912, ύστερα από προτροπή του H. Swoboda, σε βαθιά υπνωτισμένα άτομα όνειρα με μια υποβλητική εντολή, η οποία καθόριζε ένα μεγάλο μέρος του ονειρικού περιεχομένου τους. Όταν η υποβολή έδινε την εντολή να ονειρευθούν σκηνές ομαλής ή ανώμαλης συνουσίας, το όνειρο εκτελούσε αυτές τις εντολές, βάζοντας στη θέση του σεξουαλικού υλικού τα γνωστά από την ψυχαναλυτική ερμηνεία των ονείρων σύμβολα. Όταν π.χ. σε μια γυναίκα υποβαλλόταν η ιδέα να ονειρευθεί μια ομοφυλόφιλη συνουσία με μια φίλη, αυτή η φίλη εμφανιζόταν στο όνειρο με μια φθαρμένη ταξιδιωτική τσάντα στο χέρι, όπου ήταν κολλημένο ένα σημείωμα με τις λέξεις: «Μόνο για κυρίες». Όπως δηλώνεται, η ονειρευόμενη δεν είχε ακούσει ποτέ κάτι για ονειρικούς συμβολισμούς ή για ερμηνεία ονείρων. Δυστυχώς η αποτίμηση αυτής της σημαντικής έρευνας εμποδίζεται από το άτυχο γεγονός ότι ο Dr. Schrotter ύστερα από λίγο αυτοκτόνησε. Σχετικά με τα ονειρικά του πειράματα υπάρχει μόνο μια προσωρινή ανακοίνωση στο Zentralblatt für Psychoanalyse (Schrotter, 1912). [1914],

Παρόμοια συμπεράσματα δημοσίευσε το 1923 ο G. Roffenstein. Ιδιαίτερα ενδιαφέροντα φαίνονται όμως τα πειράματα που έκαναν ο Bettlheim και ο Hartmann, επειδή αυτοί απέκλεισαν τον υπνωτισμό. Οι δύο συγγραφείς (Ober Fehlreaktionen bei der Korsakoff-schen Psychose, 1924) διηγήθηκαν σε ασθενείς με ψυχωτική σύγχυ-

ση ιστορίες αδρού σεξουαλικού περιεχομένου και παρατήρησαν την παραμόρφωση που είχαν υποστεί κατά την αναπαραγωγή των διηγήσεων. Προέκυψαν τότε τα γνωστά από την ψυχαναλυτική ερμηνεία των ονείρων σύμβολα (ανεβοκατέβασμα σκαλοπατιών, σούβλισμα και πυροβολισμοί ως σύμβολα της συνουσίας, μαχαίρι και τσιγάρο ως σύμβολα του πέους). Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην εμφάνιση της σκάλας ως συμβόλου, διότι, όπως σωστά παρατηρούν οι συγγραφείς, «ένας τέτοιος συμβολισμός θα ήταν απρόσιτος σε μια συνειδητή επιθυμία παραμόρφωσης». [1925].

Έπρεπε να αξιολογηθούν πρώτα τα ονειρικά σύμβολα, για να μπορέσουμε να συνεχίσουμε την παρουσίαση των *χαρακτηριστικών ονείρων*, που διακόψαμε στο τέλος του σχετικού κεφαλαίου (μέρος V, κεφ. Δ). [1914], Θεωρώ δικαιολογημένο να διαιρέσουμε αυτά τα όνειρα σε δύο κατηγορίες, σε αυτά που έχουν κάθε φορά πράγματι το ίδιο νόημα και σε άλλα που παρά το ίδιο ή παρόμοιο περιεχόμενο πρέπει να ερμηνεύονται κάθε φορά διαφορετικά. Από τα χαρακτηριστικά όνειρα του πρώτου είδους πραγματεύθηκα ήδη λεπτομερέστερα το όνειρο των εξετάσεων. [Μέρος V, κεφ. Δ(δ)]. [1909].

Λόγω της παρόμοιας συναισθηματικής εντύπωσης τα όνειρα με το τραίνο που ο ονειρευόμενος δεν προλαβαίνει πρέπει να καταταγούν στα όνειρα των εξετάσεων. Η εξήγησή τους δικαιολογεί αυτή την προσέγγιση. Είναι παρηγορητικά όνειρα για μια άλλη παρόρμηση, το άγχος του θανάτου που ο ονειρευόμενος ένοιωσε στον ύπνο του. Η «αναχώρηση» είναι ένα από τα πιο συχνά και πιο καλά θεμελιωμένα σύμβολα του θανάτου. Το όνειρο λέει τότε παρηγορώντας: Μείνε ήσυχος, δεν θα πεθάνεις (αναχωρήσεις), όπως και το όνειρο της εξέτασης καθησύχαζε: Μη φοβάσαι τίποτε- ούτε αυτή τη φορά θα πάθεις τίποτε. Η δυσκολία στην κατανόηση και των δύο τύπων ονείρων προέρχεται από το γεγονός ότι η αίσθηση του άγχους συνδέεται ακριβώς με την έκφραση της παρηγορίας. [1911].

Το νόημα των «*ονείρων οδοντικών ερεθισμάτων*» [βλέπε μέρος V, κεφ. Γ].⁴³⁴ τα οποία αρκετά συχνά έπρεπε να αναλύσω στους ασθενείς μου, μου διέφευγε επί μεγάλο διάστημα, επειδή προς έκπληξή μου η ερμηνεία τους συναντούσε κατά κανόνα πολύ μεγάλες αντιστάσεις.

Τελικά ήταν τόσο προφανές, ώστε δεν χωρούσε αμφιβολία ότι η κινητήρια δύναμη αυτών των ονείρων στους άντρες δεν είναι άλλη από την ανανιστική επιθυμία της εφηβείας. Θα αναλύσω δύο τέτοια όνειρα, ένα από τα οποία είναι ταυτόχρονα «όνειρο πτήσης».

Ανήκουν και τα δύο στο ίδιο άτομο, έναν νέο άντρα με έντονη, αλλά στην πραγματική ζωή ανασταλμένη ομοφυλοφιλία:

Παρακολουθεί μια παράσταση του «Fidelio» στην πλατεία της όπερας, πλάι στον L., μια προσωπικότητα που αυτός συμπαθούσε και θα ήθελε να κερδίσει τη φιλία του. Ξαφνικά πετάει λοξά πάνω από την πλατεία ως την άκρη της, βάζει το χέρι του στο στόμα και βγάζει δύο δόντια.

Όπως περιγράφει ο ίδιος την πτήση, είναι σαν να τον «έρριξαν» στον αέρα. Καθώς πρόκειται για μια παράσταση του Fidelio, ευνόητο είναι να σκεφθούμε τον στίχο του ποιητή:

«Όποιος κατέκτησε μια χαριτωμένη γυναίκα...»

Όμως η κατάκτηση ακόμη και της πιο χαριτόβρυτης γυναίκας δεν ανήκει στις επιθυμίες του ονειρευόμενου. Με αυτές ταιριάζουν καλύτερα δυο άλλοι στίχοι:

«Όποιος είχε τη μεγάλη τύχη
να είναι φίλος ενός φίλου...»⁴³⁵

Το όνειρο περιέχει λοιπόν αυτή τη «μεγάλη τύχη», που όμως δεν αποτελεί εκπλήρωση επιθυμίας. Πίσω της κρύβεται και η οδυνηρή σκέψη ότι οι προσπάθειές του να κατακτήσει τη φιλία άλλων ήταν τόσο συχνά άτυχες, «απορρίφθηκαν», κατά συνέπεια και ο φόβος του ότι μπορεί να έχει την ίδια τύχη και στην περίπτωση του νεαρού πλάι στον οποίο απολαμβάνει την παράσταση του Fidelio. Και τώρα ακολουθεί η ντροπιαστική ομολογία του ευαίσθητου ονειρευόμενου ότι κάποτε, μετά την απόρριψη από τη μεριά ενός φίλου, από λαχτάρα ερεθίσθηκε αισθησιακά και ανανίσθηκε δυο φορές διαδοχικά.

Το άλλο όνειρο: *Δύο γνωστοί του καθηγητές πανεπιστημίου τον θεραπεύουν, υποκαθιστώντας εμένα. Ο ένας κάνει κάτι στο πέος του· ο ονειρευόμενος φοβάται μήπως του γίνει χειρουργική επέμβαση. Ο άλλος μπήχνει μια σιδερένια ράβδο στο στόμα του, έτσι που χάνει δύο δόντια. Είναι δεμένος με τέσσερα μεταξωτά πανιά.*

Για το σεξουαλικό νόημα αυτού του ονείρου δεν υπάρχει βέβαια καμιά αμφιβολία. Τα μεταξωτά πανιά αντιστοιχούν σε μια ταύτιση με γνωστό του ομοφυλόφιλο. Ο ονειρευόμενος, που ποτέ δεν έχει εκτελέσει τη σεξουαλική πράξη, αλλά στην πραγματικότητα δεν επεδίωξε ούτε σεξουαλικές επαφές με άντρες, φαντάζεται τη συνουσία με πρότυπο τον εφηβικό αννανισμό, που άλλοτε του ήταν γνώριμος.

Πιστεύω ότι και οι συχνές παραλλαγές του χαρακτηριστικού ονείρου οδοντικών ερεθισμάτων, π.χ. ότι ένας άλλος βγάζει το δόντι του

ονειρευόμενου ή άλλα παρόμοια, μπορούν να εξηγηθούν με τον ίδιο τρόπο.⁴³⁶ Αινιγματικό μπορεί όμως να φαίνεται γιατί το «οδοντικό ερέθισμα» είναι δυνατόν να αποκτά αυτή τη σημασία. Εδώ επιστώ την προσοχή στην πολύ συχνή μετατόπιση από κάτω προς τα πάνω, η οποία υπηρετεί την σεξουαλική απώθηση⁴³⁷ και δυνάμει της οποίας στην περίπτωση της υστερίας διάφορες αισθήσεις και προθέσεις, που θα έπρεπε να εκδηλώνονται στα γεννητικά όργανα, μπορούν να πραγματοποιηθούν τουλάχιστον σε άλλα, ευυπόληπτα μέρη του σώματος. Μια περίπτωση τέτοιας μετατόπισης είναι επίσης όταν στη συμβολική της ασυνείδητης σκέψης τα γεννητικά όργανα αντικαθίστανται από το πρόσωπο. Η χρήση της γλώσσας συντελεί σε αυτό, καθώς αναγνωρίζει τους γλουτούς ως ομολογούς των παρειών,⁴³⁸ τα «χείλη του αιδoίου» ως χείλη που πλαισιώνουν τη στοματική σχισμή. Η μύτη σε πολλούς υπαινιγμούς ταυτίζεται με το πέος, καθώς μάλιστα το τρίχωμα εδώ και εκεί ολοκληρώνει την ομοιότητα. Μόνο τα δόντια δεν έχουν καμιά δυνατότητα να παρομοιαστούν με κάτι, και ακριβώς αυτή η συνύπαρξη συμφωνίας και απόκλισης κάνει τα δόντια κατάλληλα για τους σκοπούς της παράστασης υπό την πίεση της σεξουαλικής απώθησης.

Δεν θέλω να ισχυρισθώ πως η ερμηνεία του ονείρου με το οδοντικό ερέθισμα ως αυνανιστικού ονείρου, για την ορθότητα της οποίας δεν μπορώ να αμφιβάλω, έγινε εντελώς διαφανής.⁴³⁹ Προσφέρω όσα γνωρίζω για την εξήγησή τους και πρέπει να αφήσω τα υπόλοιπα ως μη διαφωτισμένα. Πρέπει όμως να επισημάνω και μια άλλη συνάφεια προς τις ακόλουθες εκφράσεις. Στη γλώσσα μας υπάρχουν οι αγενείς χαρακτηρισμοί της πράξης του αυνανισμού: βγάζω μία/έναν ή τραβώ μία/έναν.⁴⁴⁰ Δεν ξέρω από πού προέρχονται αυτές οι εκφράσεις και τι εικονίζουν, αλλά στην πρώτη από αυτές θα ταίριαζε πολύ καλά το «δόντι».

Αφού τα όνειρα με την εξαγωγή ή την πτώση δοντιών⁴⁴¹ σύμφωνα με τις λαϊκές δοξασίες σημαίνουν τον θάνατο οικείου προσώπου, ενώ η ψυχανάλυση δεν μπορεί να αναγνωρίσει τέτοια σημασία σε αυτά παρά μόνο υπό την πιο πάνω υπονοούμενη έννοια της παρωδίας, παρεμβάλλω τώρα ένα «όνειρο οδοντικού ερεθίσματος», που μου το διέθεσε ο Otto Rank:

«Σχετικά με το θέμα των ονείρων με οδοντικά ερεθίσματα ένας συνάδελφος, ο οποίος εδώ και αρκετόν καιρό ενδιαφέρεται ζωηρότερα για τα προβλήματα της ερμηνείας των ονείρων, μου έστειλε την ακόλουθη αναφορά:

“Τελευταία ονειρεύθηκα πως βρίσκομαι στον οδοντίατρο, ο οποίος μου επεξεργάζεται με το τρυπάνι ένα από τα πίσω δόντια του κάτω σαγονιού. Το τριβελίζει τόσο πολύ, ώσπου το δόντι γίνεται

άχρηστο. Τότε το πιάνει με την οδοντόγγρα και το βγάζει με παγινιδίστικη ευκολία, που μου προκαλεί έκπληξη. Μου λέει πως δεν πρέπει να πολυσκοτίζομαι, διότι αυτό δεν είναι το κυρίως δόντι που θεραπεύει, και το αποθέτει στο τραπέζι, όπου το δόντι (ένας από του επάνω κοπήρες, όπως μου φαίνεται τώρα) διαλύεται σε πολλά κομμάτια. Σηκώνομαι από τη χειρουργική καρέκλα, πλησιάζω και θέτω με ενδιαφέρον μια ιατρική ερώτηση. Ο γιατρός μού εξηγεί, ενώ παράλληλα ξεχωρίζει τα κομμάτια του έντονα λευκού δοντιού και με ένα όργανο τα συνθλίβει (κονιοποιεί), ότι αυτό σχετίζεται με την εφηβεία και ότι πριν από την εφηβεία τα δόντια βγαίνουν εύκολα στις γυναίκες η κρίσιμη στιγμή γι' αυτό είναι ο τοκετός.

Καταλαβαίνω τότε (μισοκοιμώμενος, νομίζω) ότι αυτό το όνειρο συνοδεύθηκε από μια ονειρώξη, την οποία όμως δεν μπορώ να εντοπίσω με βεβαιότητα σε ορισμένο σημείο του ονείρου· το πιθανότερο είναι να συνέβη κατά την εξαγωγή του δοντιού.

Στη συνέχεια ονειρεύθηκα ένα άλλο περιστατικό, που δεν το θυμούμαι πια, και που κατέληγε ως εξής: Αφήνοντας πίσω (ίσως στη γκαρνταρόμπα του οδοντίατρου) το καπέλο και το σακκάκι, με την ελπίδα ότι θα μου το φέρουν ύστερα, και φορώντας μόνο το παλτό έτρεξα να προλάβω το τραίνο που ήταν έτοιμο να αναχωρήσει. Την τελευταία στιγμή κατάφερα πράγματι να πηδήσω στο πίσω βαγόνι, όπου στεκόταν ήδη ένας άλλος. Δεν μπόρεσα όμως να μπω μέσα στο βαγόνι, αλλά έπρεπε να ταξιδέψω σε μια άβολη στάση, από την οποία με πολύ κόπο κατάφερα να απελευθερωθώ. Περνούμε μέσα από μια μεγάλη σήραγγα, ενώ από την αντίθετη κατεύθυνση έρχονται δύο τραίνα που φαίνονται να περνούν μέσα από το δικό μας, σαν αυτό να ήταν η σήραγγα. Σαν από έξω κοιτάζω από το παράθυρο στο εσωτερικό ενός βαγονιού.

Ως υλικό για την ερμηνεία αυτού του ονείρου προκύπτουν οι ακόλουθες εμπειρίες και σκέψεις της παραμονής του ονείρου:

I. Τελευταία πηγαίνω πράγματι στον οδοντίατρο και με πονάει το δόντι του κάτω σαγονιού που στο όνειρο υφίσταται τη μεταχείριση με το τρυπάνι· η θεραπεία του δοντιού κρατάει πραγματικά περισσότερο απότι θα προτιμούσα. Το πρωί της παραμονής του ονείρου οι πόνοι με οδήγησαν πάλι στον οδοντίατρο, ο οποίος πρότεινε να μου βγάλει ένα άλλο δόντι του ίδιου σαγονιού, πιστεύοντας ότι από εκεί πρόέρχονται οι πόνοι. Επρόκειτο για έναν φρονιμίτη που μόλις αναδυόταν. Τότε είχα θέσει και εκείνη την ερώτηση, που αφορούσε την ιατρική του συνείδηση.

II. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας αναγκάστηκα να δικαιολογήσω απέναντι σε μια κυρία την κακή μου διάθεση προβάλλοντας τον οδοντόπονο, οπότε εκείνη μου είπε ότι φοβάται να πάει για την εξα-

γωγή της ρίζας ενός δοντιού που η μύλη του είχε σχεδόν καταστραφεί. Η εξαγωγή των επάνω δοντιών, είτε, είναι ιδιαίτερα επώδυνη και επικίνδυνη, αν και μια γνωστή της τη διαβεβαίωσε ότι τα δόντια του επάνω σαγονιού (τέτοιο ήταν το δικό της) βγαίνουν ευκολότερα. Αυτή η γνωστή της ανέφερε ακόμη ότι μια φορά υπό νάρκωση της είχαν βγάλει κατά λάθος ένα υγιές δόντι, μια πληροφορία που την έκανε να φοβάται ακόμη περισσότερο την αναγκαία επέμβαση. Ύστερα με ρώτησε αν με τα επάνω δόντια εννοούμε τους κυνόδοντες ή τους προγομφίους και αν ξέρω τίποτε γι' αυτά. Της επέστησα την προσοχή στις προλήψεις που έχουν παρεισφρήσει σε όλες αυτές τις απόψεις, αλλά δεν παρέλειψα να τονίσω και τον πυρήνα αλήθειας που περικλείουν μερικές λαϊκές δοξασίες. Στη συνέχεια αναφέρθηκε σε μια τέτοια δοξασία, που κατά την κρίση της είναι πολύ παλαιά και γενικά γνωστή: σύμφωνα με αυτή, *όταν μια έγκυος γυναίκα έχει πονόδοντους, θα γεννήσει αγόρι.*

III. Αυτή η παροιμία προκάλεσε το ενδιαφέρον μου σε σχέση με την άποψη του Freud, που την ανακοίνωσε στην *Ερμηνεία των ονείρων*, ότι στη χαρακτηριστική τους σημασία τα όνειρα οδοντικών ερεθισμάτων είναι υποκατάστατα αναντιστοιχίας, καθώς μάλιστα και σύμφωνα με τη λαϊκή δοξασία το γεννητικό όργανο των αντρών (αγόρι) και το δόντι έχουν μια σχέση μεταξύ τους. Ξαναδιάβασα λοιπόν το βράδι της ίδιας ημέρας το σχετικό χωρίο στην *Ερμηνεία των ονείρων* και βρήκα εκεί τις σκέψεις που αναπαράγω ακολούθως: η επιρροή τους στο όνειρό μου είναι τόσο ευδιάκριτη όσο και αυτή των προαναφερόμενων εμπειριών. Ο Freud γράφει για τα όνειρα οδοντικών ερεθισμάτων "ότι η κινητήρια δύναμη αυτών των ονείρων στους άντρες δεν είναι άλλη από την αναντιστοιχική επιθυμία της *εφηβείας*". Επίσης: "Πιστεύω ότι και οι συχνές παραλλαγές του χαρακτηριστικού ονείρου οδοντικών ερεθισμάτων, π.χ. ότι ένας άλλος βγάζει το δόντι του ονειρευόμενου ή άλλα παρόμοια, μπορούν να εξηγηθούν με τον ίδιο τρόπο. Αιτιγματικό μπορεί όμως να φαίνεται γιατί το οδοντικό ερέθισμα είναι δυνατόν να αποκτά αυτή τη σημασία. Εδώ εφιστώ την προσοχή στην πολύ συχνή *μετατόπιση από κάτω προς τα πάνω* (στο παρόν όνειρο από το κάτω σαγόني προς το επάνω), η οποία υπηρετεί την σεξουαλική απώθηση και δυνάμει της οποίας στην περίπτωση της υστερίας διάφορες αισθήσεις και προθέσεις, που θα έπρεπε να εκδηλώνονται στα γεννητικά όργανα, μπορούν να πραγματοποιηθούν τουλάχιστον σε άλλα, ευυπόληπτα μέρη του σώματος. Πρέπει όμως να επισημάνω και μια άλλη συνάφεια προς τις ακόλουθες εκφράσεις. Στη γλώσσα μας υπάρχουν οι αγενείς χαρακτηρισμοί της πράξης του αναντιστοιχισμού: *βγάζω μία/έναν ή τραβώ μία/έναν*". Αυτή η έκφραση μου είναι γνωστή ήδη από τα

πρώιμα νεανικά μου χρόνια ως χαρακτηρισμός του αυνανισμού, και ξεκινώντας από αυτή ο εξασκημένος ερμηνευτής ονείρων δεν θα δυσκολευθεί να βρει πρόσβαση στο υλικό της παιδικής ηλικίας, το οποίο βρίσκεται ίσως στη βάση αυτού του ονείρου. Θα αναφέρω ακόμη μόνον ότι η ευκολία με την οποία στο όνειρο βγαίνει το δόντι, που μετά την εξαγωγή μετατρέπεται σε επάνω κοπτήρα, μου θυμίζει ένα περιστατικό της παιδικής μου ηλικίας, όταν ένα κλωνισμένο πρόσθιο δόντι του επάνω σαγονιού το τράβηξα μόνος μου εύκολα και χωρίς πόνους. Αυτό το γεγονός, που το θυμούμαι ακόμη και σήμερα καθαρά και με κάθε λεπτομέρεια, εμπίπτει στην ίδια εκείνη περίοδο, στην οποία ανάγονται και οι πρώτες μου συνειδητές δοκιμές αυνανισμού (καλυπτική ανάμνηση).

Η παραπομπή του Freud σε μια ανακοίνωση του C. G. Jung, σύμφωνα με την οποία τα όνειρα οδοντικών ερεθισμάτων στις γυναίκες έχουν τη σημασία *ονείρων τοκετού*, καθώς και η λαϊκή δοξασία για τη σημασία του πονόδοντου στις έγκυες γυναίκες στάθηκαν αφορμή στο όνειρο για την αντιπαραβολή της θηλυκής σημασίας προς την αρσενική (εφηβεία). Θυμούμαι σχετικά ένα παλαιότερο όνειρο, όπου, μετά την αποπεράτωση των επισκέψεων μου σε έναν οδοντίατρο, είδα να μου πέφτουν οι χρυσές γέφυρες που μόλις μου τις είχε τοποθετήσει, πράγμα που στο όνειρο με εξόργισε πολύ λόγω του σημαντικού κόστους, που ακόμη με απασχολούσε. Αυτό το όνειρο μου γίνεται τώρα κατανοητό σε σχέση με μια ορισμένη εμπειρία ως εξύμνηση των υλικών πλεονεκτημάτων του αυνανισμού έναντι της αγάπης ενός αντικειμένου (χρυσές γέφυρες), που σε όλες τις μορφές της είναι οικονομικά πιο επιζήμια, και πιστεύω ότι η ανακοίνωση εκείνης της κυρίας για τη σημασία του οδοντόπνου στις έγκυες γυναίκες μου ξαναθύμισαν αυτές τις σκέψεις”.

Αυτή ήταν η χωρίς άλλο πειστική και κατά τη γνώμη μου άσπογη ερμηνεία του συνάδελφου, στην οποία δεν έχω να προσθέσω παρά μόνο την παρατήρηση για το πιθανό νόημα του δεύτερου μέρους του ονείρου, που μέσω των λεκτικών γεφυρών: Zahn-(ziehen-Zug-reissen-reisen)⁴⁴² παριστάνει το καθ’ όλα τα φαινόμενα δύσκολο πέραςμα του ονειρευόμενου από τον αυνανισμό στη συνουσία (σήραγα όπου τα τραίνα μπαίνουν και βγαίνουν σε διαφορετικές κατευθύνσεις) και τους κινδύνους που αυτό περικλείει (εγκυμοσύνη· επενδύτης [βλέπε μέρος IV, κεφ. Α, τέλος]).

Από ^ θεωρητική άποψη η περίπτωση παρουσιάζει ενδιαφέρον προς δύο κατευθύνσεις. Πρώτον, είναι αποδεικτική της ανακάλυψης του Freud ότι η ονειρώξη συμπίπτει χρονικά με την εξαγωγή του δοντιού, αφού πρέπει να θεωρούμε την εκσπερμάτιση στο όνειρο, σε οποία μορφή και αν εμφανίζεται, ως αυνανιστική ικανοποίηση που

συντελείται χωρίς τη βοήθεια μηχανικών ερεθισμών. Σε αυτό πρέπει να προστεθεί ότι σε αυτή την περίπτωση η ονειρωκτική ικανοποίηση δεν σχετίζεται, όπως συμβαίνει σε άλλες περιπτώσεις, με ένα έστω φανταστικό αντικείμενο, αλλά είναι ανεξάρτητη από αντικείμενα και, αν μπορούμε να πούμε, καθαρά αυτοερωτική και παρουσιάζει το πολύ μια ελαφρά ομοφυλόφιλη χροιά (οδοντίατρος).

Το δεύτερο σημείο που αξίζει να υπογραμμισθεί είναι το ακόλουθο: Είναι εύκολο να κατηγορήσει κανείς τη φροϋδική αντίληψη ότι επιζητεί να επιβληθεί κατά εντελώς περιττόν τρόπο, αφού πράγματι αρκούν πλήρως τα βιώματα της προηγούμενης ημέρας και μόνο, για να μας κάνουν κατανοητό το περιεχόμενο του ονείρου. Η επίσκεψη στον οδοντίατρο, η συνομιλία με τη γυναίκα και η ανάγνωση της *Ερμηνείας Των ονείρων* εξηγούσαν επαρκώς ότι ο ονειρευομενος, ανήσυχος ακόμη και τη νύχτα λόγω των οδοντόπωνων, παρήγαγε αυτό το όνειρο, ακόμη και για να άρει τους πόνους που του διατάρασσαν τον ύπνο (με τη βοήθεια της ιδέας ότι απομακρύνθηκε το δόντι που πονούσε, ενώ ταυτόχρονα η λίμπιντο υπερκαλύπτει τους συναφείς πόνους που ο ονειρευομενος φοβοταν). Όμως, ακόμη και αν εκανε κανείς τις πιο μεγάλες υποχωρήσεις προς αυτή την κατεύθυνση, δεν θα μπορούσε να ισχυρισθεί ότι το διάβασμα των φροϋδικών θέσεων θα μπορούσε να εμπεδώσει στον ονειρευόμενο τη συνάρτηση μεταξύ της εξαγωγής ενός δοντιού και της πράξης του αυνανισμού ή έστω να την ενεργοποιήσει, αν αυτή δεν ήταν ήδη προδιαμορφωμένη, όπως ομολόγησε και ο ίδιος (“βγάζω μία/έναν”). Ισα-ίσα αυτό που, πλάι στη συνομιλία με την κυρία, πρέπει να αναζωπύρωσε αυτή τη συνάρτηση, συμπεραίνεται από τη μεταγενέστερη ανακοίνωση του ονειρευόμενου ότι κατά την ανάγνωση της *Ερμηνείας των ονείρων* για ευνόητους λόγους δεν μπορούσε να πιστέψει εύκολα στη χαρακτηριστική σημασία των ονείρων με οδοντικά ερεθίσματα και ότι είχε την επιθυμία να μάθει αν αυτό αληθεύει σε όλες τις περιπτώσεις τέτοιων ονείρων. Το όνειρο του επιβεβαιώνει αυτή τη θέση τουλάχιστον όσον αφορά το πρόσωπό του και έτσι του δείχνει γιατί έπρεπε να αμφιβάλλει για την ορθότητα της θέσης. Το όνειρο είναι λοιπόν και από αυτή την άποψη η εκπλήρωση μιας επιθυμίας: να πεισθεί για την έκταση και τη βασιμότητα αυτής της φροϋδικής αντίληψης».

Στη δεύτερη κατηγορία των χαρακτηριστικών ονείρων ανήκουν εκείνα στα οποία ο ονειρευομενος πετάει η αιωρείται, πέφτει, κολυμπάει κλπ. Τι σημαίνουν αυτά τα όνειρα; Δεν μπορεί να λεχθεί γενικά. Όπως θα δούμε, σε κάθε περίπτωση σημαίνουν κάτι άλλο, μόνο το υλικό των αισθήσεων που περιέχουν προέρχεται πάντοτε από τις ίδιες πηγές. [1909],

Από τα στοιχεία που μας προσφέρουν οι ψυχαναλύσεις, πρέπει να συμπεράνουμε ότι και αυτά τα όνειρα αναπαράγουν εντυπώσεις της παιδικής ηλικίας, σχετίζονται δηλαδή με τα παιχνίδια κίνησης, που είναι ιδιαίτερα αγαπητά στα παιδιά. Ποιος θεός δεν έκανε ένα παιδί να πετάξει, τεντώνοντας τα μπράτσα και τρέχοντας μαζί του μέσα στο δωμάτιο, ή δεν έπαιξε μαζί του το πέσιμο, κάνοντας κούνια με το παιδί πάνω στα γόνατα και ξαφνικά τεντώνοντας το πόδι ή σηκώνοντάς το να προσποιείται ξαφνικά πως του αφαιρεί το στήριγμα. Τα παιδιά αλαλάζουν τότε και ακούραστα ζητούν την επανάληψη, ιδίως όταν το παιχνίδι περιέχει και λίγο τρόμο και ζάλη· ύστερα από χρόνια δημιουργούν την επανάληψη στο όνειρο, αλλά παραλείπουν τα χέρια που τα κρατούσαν και έτσι αιωρούνται ελεύθερα και πέφτουν. Είναι γνωστό ότι όλα τα μικρά παιδιά προτιμούν παιχνίδια όπως η κούνια και η τραμπάλα· όταν δουν ύστερα ακροβατικά τεχνάσματα στο τσίρκο, αυτές οι αναμνήσεις ανανεώνονται. Σε μερικά αγόρια η μεταγενέστερη υστερική κρίση αποτελείται μόνον από αναπαραγωγές τέτοιων τεχνασμάτων, που τα εκτελούν με μεγάλη επιδεξιότητα. Δεν είναι σπάνιο σε αυτά τα κατά βάση αθώα παιχνίδια κίνησης να προκαλούνται και σεξουαλικές διεγέρσεις. Για να το πω με μια λέξη που συνηθίζεται σε μας και καλύπτει όλες αυτές τις εκδηλώσεις: το «κυνηγητό» στην παιδική ηλικία είναι αυτό που επαναλαμβάνουν τα όνειρα της πτήσης, της πτώσης, της ζάλης κλπ., ενώ τώρα η ηδονική αίσθηση έχει αντιστραφεί σε άγχος. Όπως όμως κάθε μητέρα γνωρίζει, αρκετά συχνά το κυνηγητό των παιδιών στην πραγματικότητα καταλήγει σε τσακωμό και κλάματα.

Εχω λοιπόν βάσιμους λόγους να απορρίπτω την εξήγηση ότι η κατάσταση των αισθήσεων του δέρματός μας κατά τη διάρκεια του ύπνου, οι αισθήσεις που προκαλεί η κίνηση των πνευμόνων μας κλπ. έχουν ως συνέπεια τα όνειρα της πτήσης και της πτώσης. Βλέπω ότι αυτές οι αισθήσεις είναι επίσης αναπαραγόμενες από την ανάμνηση στην οποία αναφέρεται το όνειρο, δηλαδή ότι είναι περιεχόμενο του ονείρου και όχι πηγές του.⁴³ [1900],

Αυτό το ομοειδές υλικό αισθήσεων κίνησης, που προέρχεται από τις ίδιες πηγές, χρησιμοποιείται λοιπόν για την παράσταση των πιο ποικιλόμορφων ονειρικών ιδεών. Τα συνήθως ευχάριστα όνειρα πτήσης ή αιώρησης απαιτούν τις πιο διαφορετικές ερμηνείες, εντελώς ειδικές σε μερικά άτομα, ερμηνείες ακόμη και κανονικού τύπου σε άλλα. Μία ασθενής μου ονειρευόταν συχνά ότι αιωρείται σε ορισμένο ύψος πάνω από τον δρόμο χωρίς να εγγίζει το έδαφος. Ήταν μάλλον μικρού αναστήματος και απεχθανόταν κάθε βρωμιά που συνεπάγεται η επικοινωνία με τους ανθρώπους. Το όνειρο αιώρησης της εκπλήρωνε και τις δύο αυτές επιθυμίες, σηκώνοντας τα πόδια

της από το έδαφος και υψώνοντας το κεφάλι της σε ανώτερα στρώματα. Σε άλλες ασθενείς το όνειρο πτήσης σήμαινε μια λαχτάρα: να μπορούσα να γίνω πουλάκι άλλες μεταμορφώνονταν τη νύχτα σε αγγέλους, από την ανάγκη που ένοιωθαν να αποκαλούνται την ημέρα άγγελοι. Ο στενός δεσμός της πτήσης με την ιδέα του πουλιού κάνει κατανοητό ότι το όνειρο πτήσης στους άντρες έχει συνήθως αδρή αισθησιακή σημασία. Δεν θα μας παραξενέψει να ακούσουμε ότι ο ένας ή ο άλλος ονειρευόμενος είναι κάθε φορά υπερήφανος για την ικανότητά του να πετάει. [1909],

Ο Dr. Paul Federn (Βιέννη) διατύπωσε⁴⁴⁴ την ελκυστική εικασία ότι ένα μέρος αυτών των ονείρων πτήσης είναι όνειρα στύσης, καθώς το αξιοσημείωτο φαινόμενο της στύσης, που απασχολεί ακατάπαυστα την ανθρώπινη φαντασία, προκαλεί επιβλητική εντύπωση ως άρση της βαρύτητας. (Παράβαλε σχετικά τους φτερωτούς φαλλούς της αρχαιότητας). [1911].

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο νηφάλιος και κατά βάθος κάθε ερμηνεία αποστρεφόμενος πειραματιστής ονείρων Moully Void εκπροσωπεί επίσης την ερωτική ερμηνεία των ονείρων πτήσης και αιώρησης (1910-12, τόμ. 2, 791). Θεωρεί τον ερωτισμό το «σπουδαιότερο κίνητρο του ονείρου αιώρησης» και επικαλείται την αίσθηση του ισχυρού κραδασμού στο σώμα, που συνοδεύει αυτά τα όνειρα, καθώς και τη συχνή σύνδεση αυτών των ονείρων με τη στύση ή την ονειρώξη. [1914],

Τα όνειρα πτώσης έχουν πιο συχνά τον χαρακτήρα άγχους. Η ερμηνεία τους στην περίπτωση των γυναικών δεν παρουσιάζει καμιά δυσκολία, αφού σχεδόν κατά κανόνα παραδέχονται τη συμβολική χρήση της πτώσης, η οποία σημαίνει την ενδοτικότητα απέναντι σε έναν ερωτικό πειρασμό. Τις παιδικές πηγές του ονείρου πτώσης δεν τις εξαντήσαμε ακόμη· σχεδόν όλα τα παιδιά έχουν πέσει μερικές φορές, οπότε οι ενήλικοι τα σήκωναν και τα χάιδευαν όταν έπεφταν από το κρεβάτάκι τους τη νύχτα, το πρόσωπο που τα φρόντιζε τα ξανάβαζε στη θέση τους. [1909].

Οι άνθρωποι που ονειρεύονται συχνά ότι κολυμπούν, ότι με άνεση διασχίζουν τα κύματα κλπ., είχαν συνήθως το σύμπτωμα της ενούρησης και τώρα αναπαράγουν στο όνειρο μια ευχαρίστηση από την οποία έχουν μάθει από καιρό να παραιτούνται. Για ποιά παράσταση προσφέρονται συνήθως τα όνειρα κολύμβησης, θα το πληροφορηθούμε σύντομα πάνω σε ορισμένα παραδείγματα. [1909].

Η ερμηνεία των ονείρων με θέμα τη φωτιά δικαιώνει μια απαγόρευση στην παιδική ηλικία, που δεν αφήνει τα παιδιά να παίζουν με τη φωτιά, για να μην υγραίνουν τη νύχτα το κρεβάτι. Βασίζονται και αυτά στην ανάμνηση της νυχτερινής ενούρησης κατά την παιδική

ηλικία. Στην περίπτωση της «Ντάρας» (1905ε)⁴⁴⁵ προσέφερα την πλήρη ανάλυση και σύνθεση ενός τέτοιου ονείρου με θέμα τη φωτιά σε συνάρτηση με το ιστορικό της ονειρευόμενης και έδειξα για την παράσταση ποιών παρορμήσεων των ώριμων χρόνων μπορεί να χρησιμοποιηθεί αυτό το υλικό της παιδικής ηλικίας. [1911]

Θα μπορούσε κανείς να αναφέρει πολλά «χαρακτηριστικά» όνειρα, αν με αυτά εννοούμε το γεγονός της συχνής επανόδου του ίδιου έκδηλου ονειρικού περιεχομένου σε διάφορους ονειρευόμενους, π.χ. τα όνειρα για το πέρασμα από στενούς δρόμους ή μέσα από μια σειρά δωματίων [βλέπε μέρος V, κεφ. Β], τα όνειρα για έναν νυχτερινό ληστή, με τον οποίο σχετίζονται και τα μέτρα προφύλαξης των νευρικών πριν από την κατάκλιση [βλέπε στο τέλος αυτού του κεφαλαίου], τα όνειρα με την καταδίωξη από αγριεμένα ζώα (ταύρους, άλογα) [βλέπε πιο κάτω, κεφ. Ζ, 10] ή την απειλή με μαχαίρια, ξίφη και κοντάρια κλπ. Οι δύο τελευταίοι τύποι ονείρων είναι χαρακτηριστικοί για το έκδηλο περιεχόμενο σε αγχώδεις ανθρώπους. Μια έρευνα με θέμα αυτό το ειδικό υλικό θα ήταν πολύ αποδοτική. Στη θέση της έχω να προσφέρω δύο⁴⁴⁶ παρατηρήσεις, οι οποίες όμως δεν αναφέρονται αποκλειστικά σε χαρακτηριστικά όνειρα. [1909],

Όσο περισσότερο ασχολείται κανείς με την εξήγηση των ονείρων, με τόσο μεγαλύτερη προθυμία αναγνωρίζει ότι τα πιο πολλά όνειρα των ενήλικων πραγματεύονται σεξουαλικό υλικό και εκφράζουν ερωτικές επιθυμίες. Μόνον όποιος πράγματι αναλύει όνειρα, δηλαδή από το έκδηλο περιεχόμενό τους εισχωρεί στις λανθάνουσες ιδέες του ονείρου, μπορεί να σχηματίσει κρίσεις γι' αυτά, και όχι όποιος αρκείται να καταγράφει το έκδηλο περιεχόμενο (όπως π.χ. ο Nacke στις εργασίες του για τα σεξουαλικά όνειρα). Πρέπει να ξεκαθαρίσουμε αμέσως ότι αυτό το γεγονός δεν αποτελεί έκπληξη για μας, αλλά συμφωνεί απόλυτα με τις βασικές μας αρχές της εξήγησης ονείρων. Καμιά άλλη ορμή δεν έχει υποστεί από την παιδική ηλικία και ύστερα τόση καταπίεση όπως η σεξουαλική ορμή στις πολλές της συνιστώσες,⁴⁴⁷ από καμιά άλλη δεν περισσεύουν τόσο πολλές και τόσο ισχυρές ασυνείδητες επιθυμίες, οι οποίες στον ύπνο προκαλούν τα όνειρα. Κατά την ερμηνεία των ονείρων δεν πρέπει να ξεχνά κανείς αυτή τη σημασία των σεξουαλικών συμπλεγμάτων, όπως φυσικά και δεν επιτρέπεται να υπερβάλλουμε θεωρώντας την αποκλειστική. [1909].

Σε πολλά όνειρα, αν τα αναλύσουμε προσεκτικά, θα διαπιστώσουμε ότι μπορούν να κατανοηθούν και ως αμφισεξουαλικά, καθώς επιτρέπουν μια αναπότρεπτη υπερερμηνεία, όπου υλοποιούνται ομοφυ-

λόφιλες παρορμήσεις, αντίθετες δηλαδή προς την κανονική σεξουαλική λειτουργία του ονειρευόμενου προσώπου. Αλλά ότι όλα τα όνειρα πρέπει να ερμηνεύονται ως αμφισεξουαλικά, όπως ισχυρίζονται ο W. Stekel⁴⁴⁸ και ο A. Adler,⁴⁴⁹ αποτελεί κατά τη γνώμη μου αναπόδεικτη και απίθανη γενίκευση, την οποία δεν θα ήθελα να υποστηρίξω. Προπάντων δεν θα μπορούσα να παραμερίσω το προφανές γεγονός ότι υπάρχουν πολλά όνειρα στα οποία ικανοποιούνται άλλες επιθυμίες από τις -υπό την ευρύτατη έννοια- ερωτικές, τα όνειρα πείνας, δίψας ή άνεσης κλπ. Αλλά και οι παρεμφερείς θέσεις, «ότι πίσω από κάθε όνειρο ενεδρεύει ο θάνατος» (Steckel [1911, 34]) ή ότι κάθε όνειρο μας κάνει να δούμε μια «προώθηση από τη θηλυκή προς την ανδρική γραμμή» (Adler [1910]), μου φαίνεται πως ξεπερνούν το όριο του επιτρεπτού στην ερμηνεία των ονείρων. [1911]. Ο ισχυρισμός ότι *όλα τα όνειρα απαιτούν μια σεξουαλική ερμηνεία*, εναντίον του οποίου στρέφονται ακαταπόνητες οι πολεμικές της βιβλιογραφίας, είναι ξένος προς τη δική μου *Ερμηνεία των ονείρων*. Δεν βρίσκεται σε καμιά από τις επτά εκδόσεις αυτού του βιβλίου και αντιφάσκει απτά προς το υπόλοιπο περιεχόμενό του. [1919].⁴⁵⁰

Ότι τα εμφανώς *αθώα* όνειρα αντιπροσωπεύουν πάντοτε χονδροειδείς ερωτικές επιθυμίες, το υποστηρίξαμε και σε άλλο σημείο [μέρος V, κεφ. Α] και θα μπορούσαμε να το τεκμηριώσουμε με πολλά νέα παραδείγματα. Αλλά και πολλά όνειρα που μοιάζουν αδιάφορα, στα οποία δεν θα αντιλαμβανόμαστε τίποτε ιδιαίτερο προς οποιαδήποτε κατεύθυνση, ανάγονται, όπως δείχνει η ανάλυση, με απροσδόκητο τρόπο σε αδιαμφισβήτητα σεξουαλικές επιθυμίες. Ποιος θα υποπτευόταν π.χ. στο ακόλουθο όνειρο μια σεξουαλική επιθυμία, προτού προχωρήσει στην ανάλυσή του; Ο ονειρευόμενος διηγείται: *Ανάμεσα σε δύο μεγαλοπρεπή ανάκτορα βρίσκεται, λίγο πιο πίσω, ένα μικρό σπιτάκι, οι πόλες τον οποίου είναι κλειστές. Η γυναίκα μου με συνοδεύει στον μικρό δρόμο προς το σπιτάκι, ανοίγει με πίεση την πόρτα και εγώ γλιστρώ, εύκολα και γρήγορα, στο εσωτερικό μιας ανηφορικής αυλής.* [1909],

Όποιος βέβαια έχει εξασκηθεί στη μετάφραση ονείρων θα θυμηθεί αμέσως ότι η είσοδος σε στενούς χώρους, το άνοιγμα κλειστών θυρών, είναι μέρος του πιο συνηθισμένου σεξουαλικού συμβολισμού και σε αυτό το όνειρο θα δει να παριστάνεται η προσπάθεια για μια σεξουαλική πρακτική από πίσω (ανάμεσα στους δύο μεγαλοπρεπείς γλουτούς του γυναικείου σώματος). Ο στενός, ανηφορικός διάδρομος είναι φυσικά ο κόλπος· η βοήθεια που αποδίδεται στη γυναίκα του ονειρευόμενου επιβάλλει την ερμηνεία ότι στην πραγματικότητα μόνον η αβρότητα απέναντι στη σύζυγο στέκεται εμπόδιο για μια τέ-

τοια δοκιμή, και μια εξέταση δείχνει ότι την παραμονή του ονείρου είχε προσληφθεί στο νοικοκυριό του ονειρευόμενου ένα κορίτσι, που του άρεσε και του έδωσε την εντύπωση πως δεν θα εναντιωνόταν πολύ σε μια προσέγγιση τέτοιου είδους. Το μικρό σπίτι ανάμεσα στα δύο ανάκτορα προέρχεται από μια ανάμνηση από το ανάκτορο Χρατζίν στην Πράγα και έτσι παραπέμπει στην ίδια υπηρέτρια, που κατάγεται από αυτή την πόλη. [1909],

Όταν τονίζω σε ασθενείς μου τη συχνότητα του οιδιπόδειου ονείρου, τη συνουσία του ονειρευόμενου με τη μητέρα του, η απάντησή τους είναι: Δεν μπορώ να θυμηθώ κανένα τέτοιο όνειρο. Δεν αργεί να αναδυθεί η ανάμνηση ενός άλλου, αγνώριστου και αδιάφορου ονείρου, που ο ονειρευόμενος το είδε συχνά, και η ανάλυση δείχνει ότι πρόκειται για όνειρο με το ίδιο περιεχόμενο, ότι είναι δηλαδή οιδιπόδειο όνειρο. Μπορώ να παράσχω τη διαβεβαίωση ότι τα συγκαλυμμένα όνειρα με θέμα τη συνουσία με τη μητέρα είναι πολύ πιο συχνά από τα ειλικρινή.⁴⁵¹ [1909],

Υπάρχουν όνειρα για τοπία ή χώρους, όπου και στο όνειρο τονίζεται η βεβαιότητα: Εκεί έχω ξαναπάει. [1909]. Αυτό το *deja vu* στο όνειρο έχει όμως μια ειδική σημασία.⁴⁵² [1914]. Αυτός ο τόπος είναι όμως πάντοτε το γεννητικό όργανο της μητέρας: στην πραγματικότητα δεν μπορεί κανείς για κανέναν άλλον τόπο να ισχυρισθεί με βεβαιότητα ότι «εκεί έχει ξαναβρεθεί κάποτε». [1909], Μόνο μια φορά με έφερε σε αμηχανία ένας ψυχαναγκαστικός νευρωτικός ανακρινόμενός μου ένα όνειρο, όπου αυτός επισκέφθηκε ένα διαμέρισμα στο οποίο έχει ξαναβρεθεί ήδη *δύο φορές*. Ο ίδιος όμως ασθενής μου είχε διηγηθεί πριν από αρκετόν καιρό ένα περιστατικό που ανάγεται στο έκτο έτος της ηλικίας του: τότε μοιράσθηκε μια φορά με τη μητέρα του το κρεβάτι της και κάνοντας κατάχρηση αυτής της ευκαιρίας έβαλε το δάχτυλό του μέσα στο γεννητικό μόριο της μητέρας του που κοιμόταν. [1914].

Στη βάση πολλών, συχνά αγκυδών ονείρων, θέμα των οποίων πολλές φορές είναι το πέρασμα μέσα από στενούς χώρους ή η παραμονή μέσα σε νερό, βρίσκονται φαντασιώσεις για την ενδομήτρια ζωή, την παραμονή στη μήτρα και τον τοκετό. Παραθέτω τώρα το όνειρο ενός νέου άντρα, ο οποίος στη φαντασία του εκμεταλλεύεται ήδη την ευκαιρία της παρουσίας του στη μήτρα, για να κρυφακούσει τα καθέκαστα της συνουσίας των γονέων του. [1909],

«Βρίσκεται μέσα σε βαθύ φρεάτιο, όπου υπάρχει παράθυρο όπως στη σήραγγα του Semmering. Μέσα από αυτό βλέπει πρώτα ένα κενό τοπίο και στη συνέχεια συνθέτει μέσα σε αυτό μια εικόνα που αμέσως γεμίζει το κενό. Η εικόνα παριστάνει έναν αγρό που ανα-

σκάπτεται βαθιά από το εργαλείο, και ο θαυμάσιος αέρας, η ιδέα της εκ βάθρων εργασίας και οι γκριζόμαυροι βώλοι προκαλούν ωραία εντύπωση. Έπειτα προχωρεί, βλέπει ένα ανοικτό βιβλίο παιδαγωγικής... και απορεί που μέσα σε αυτό δίδεται τόση προσοχή στα σεξουαλικά αισθήματα (του παιδιού), ενώ η σκέψη του τον παραπέμπει σε εμένα. [1909]

Ωραίο όνειρο με θέμα το νερό, που το είδε μια ασθενής και που στη θεραπεία της βρήκε ιδιαίτερη χρήση, είναι το ακόλουθο:

*Κατά τη θερινή παραμονή της κοντά στη λίμνη ** πέφτει στο σκοτεινό νερό, εκεί όπου καθρεφτίζεται το χλωμό φεγγάρι.* [1909].

Όνειρα αυτού του είδους είναι όνειρα γέννησης: για να τα ερμηνεύσουμε, πρέπει να αναστρέψουμε το έκδηλο περιεχόμενο του ονείρου, να εκλάβουμε δηλαδή ότι δεν έπεσε στο νερό, αλλά αναδύθηκε από αυτό, δηλαδή γεννήθηκε.⁴⁵³ Τον τόπο από τον οποίο έρχεται κανείς στη ζωή τον αναγνωρίζουμε, αν σκεφθούμε την παράτολμη σημασία της «la lune» στα γαλλικά.⁴⁵⁴ Το χλωμό φεγγάρι παριστάνει τότε τον λευκό πισινό, από τον οποίο βγήκε το παιδί, όπως πιστεύει αργότερα. Τι σημαίνει όμως η επιθυμία της ασθενούς «να γεννηθεί» κατά τη διάρκεια του παραθερισμού της; Ρωτάω την ονειρευόμενη, η οποία χωρίς δισταγμό απαντά: Δεν ξαναγεννήθηκα με τη βοήθεια της θεραπείας; Έτσι αυτό το όνειρο καλεί για τη συνέχιση της θεραπείας στον τόπο παραθερισμού, δηλαδή με καλεί να την επισκεφθώ ίσως περιέχει και έναν δειλό υπαινιγμό της επιθυμίας της να γίνει και αυτή μητέρα.⁴⁵⁵ [1909].

Ένα άλλο όνειρο γέννησης μαζί με την ερμηνεία του το δανείζομαι από μια εργασία του E. Jones [1910b]:⁴⁵⁶ «Στεκόταν στην ακρογιαλιά και επόπτευε ένα μικρό αγόρι, που φαινόταν να είναι το δικό της, καθώς αυτό υδροβατούσε. Προχώρησε τόσο, ώσπου καλύφθηκε από το νερό, ενώ εκείνη μπορούσε να βλέπει μόνο το κεφάλι του, που ανεβοκατέβαινε στην επιφάνεια. Η σκηνή μεταμορφώθηκε τότε σε μια γεμάτη αίθουσα ξενοδοχείου. Ο σύζυγός της την εγκατέλειψε, και αυτή έπιασε κουβέντα με έναν ξένο.

Το δεύτερο μισό του ονείρου αποκαλύφθηκε στην ανάλυση σαφέστατα ως παράσταση μιας φυγής από τον σύζυγό της και σύναψης ερωτικών σχέσεων με άλλον. Το πρώτο μέρος του ονείρου ήταν ολοφάνερη φαντασίωση τοκετού. Τόσο στα όνειρα όσο και στη μυθολογία η απελευθέρωση ενός παιδιού από το αμνιακό υγρό παριστάνεται συνήθως μέσω αντιστροφής ως είσοδος του παιδιού στο νερό: μερικά από τα γνωστά παραδείγματα αυτού του είδους γέννησης είναι ο Άδωνις, ο Όσιρις, ο Μωσής και ο Βάκχος. Το ανεβοκατέβασμα του κεφαλιού στο νερό θυμίζει στην ασθενή αμέσως την αίσθηση των κινήσεων του παιδιού, που γνώρισε κατά τη διάρκεια της μο-

ναδικής της εγκυμοσύνης. Η ιδέα για αγόρι που υδροβατεί θυμίζει ένα ονειροπόλημα, όπου είδε τον εαυτό της να βγάζει το αγόρι από το νερό, να το οδηγεί στο παιδικό δωμάτιο, να το πλένει και να το ντύνει και τελικά να το οδηγεί στο σπίτι της.

Το δεύτερο μέρος του ονείρου παριστάνει λοιπόν ιδέες που αφορούν τη φυγή, η οποία σχετίζεται με το πρώτο μισό των ιδεών του λανθάνοντος περιεχομένου· το πρώτο μισό του ονείρου αντιστοιχεί στο λανθάνον περιεχόμενο του δεύτερου μέρους, της φαντασίωσης του τοκετού. Εκτός από την προαναφερόμενη αντιστροφή γίνονται σε κάθε μισό του ονείρου και άλλες αντιστροφές. Στο πρώτο μισό το παιδί μπαίνει *μέσα στο νερό*, όπου στη συνέχεια το κεφάλι αναδύεται και καταδύεται· στις ονειρικές ιδέες πίσω από αυτά εμφανίζονται πρώτα οι κινήσεις του παιδιού και ύστερα το παιδί *εγκαταλείπει το νερό* (διπλή αντιστροφή). Στο δεύτερο μισό την εγκαταλείπει ο σύζυγός της· στις ονειρικές ιδέες εγκαταλείπει εκείνη τον σύζυγο».

Ο Abraham [1909, 22 κ.ε.] διηγείται ένα άλλο όνειρο τοκετού, που το είδε μια γυναίκα πριν από την πρώτη γέννα της. Από ένα σημείο στο πάτωμα του δωματίου αρχίζει ένας υπόγειος αγωγός που οδηγεί κατ' ευθείαν στο νερό (γεννητικός σωλήνας-αμνιακό υγρό). Εκείνη ανασηκώνει μια καταπακτή στο πάτωμα, και αμέσως εμφανίζεται ένα πλάσμα που περιβάλλεται από μια καφετιά γούνα και μοιάζει σχεδόν σαν φώκια. Αυτό το ον αποκαλύπτεται ως ο νεότερος αδελφός της ονειρευόμενης, με τον οποίο είχε πάντοτε μητρική σχέση. [1911].

Ο Rank [1912a] έδειξε βάσει πολλών ονείρων ότι τα όνειρα τοκετού χρησιμοποιούν τα ίδια σύμβολα όπως και τα προκαλούμενα από ουρητικά ερεθίσματα. Το ερωτικό ερέθισμα παριστάνεται σε αυτά ως ουρητικό ερέθισμα· η στρωμάτωση της σημασίας σε αυτά τα όνειρα αντιστοιχεί στη σημασιολογική μεταβολή που υπέστη το σύμβολο από την παιδική ηλικία και ύστερα. [1914].

Εδώ μπορούμε να επανέλθουμε στο θέμα που εγκαταλείψαμε πιο πάνω (μέρος V, κεφ. Γ, τέλος), στον ρόλο των οργανικών, ενοχλητικών για τον ύπνο ερεθισμάτων σε σχέση προς την ονειροπλασία. Όνειρα που προκλήθηκαν από τέτοιες επιρροές μάς δείχνουν όχι μόνο την τάση εκπλήρωσης επιθυμιών και το χαρακτηριστικό της βολικότητας εντελώς ανοικτά, αλλά πολύ συχνά και εντελώς διαφανή σύμβολα, αφού αρκετές φορές ένα ερέθισμα οδηγεί στην αφύπνιση, *όταν η ικανοποίησή τον σε συμβολική μορφή μέσα στο όνειρο επιχειρήθηκε ήδη μάταια*. Αυτό ισχύει για τα όνειρα με ονειρώξη όπως και γι' αυτά που προκλήθηκαν από ουρητικές ή αφοδευτικές πιέσεις. «Ο ιδιάζων χαρακτήρας των ονείρων ονειρώξης δεν μας επιτρέπει μόνο να αποκαλύψουμε άμεσα μερικά σεξουαλικά σύμβολα,

που τα αναγνωρίσαμε ήδη ως χαρακτηριστικά, αλλά που αμφισβητούνται έντονα, παρά μπορεί και να μας πείσει ότι μερικές φαινομενικά αθώες ονειρικές καταστάσεις είναι απλώς το συμβολικό προανάκρουσμα μιας χονδροειδούς σεξουαλικής σκηνης, η οποία όμως συνήθως παριστάνεται άμεσα μόνο σε σχετικά σπάνια όνειρα ονειρωξης, ενώ αρκετά συχνά μεταστρέφεται σε όνειρο άγχους, το οποίο οδηγεί επίσης στην αφύπνιση». [Rank, ό.π., 55]. [1919].

Η συμβολική εκείνων των ονείρων, που προκαλούνται από *ουρητικά ερεθίσματα*, είναι ιδιαίτερα διαφανής και ανέκαθεν ερμηνεύθηκε σωστά. Ήδη ο Ιπποκράτης [1962, 259] πίστευε ότι υπάρχει διαταραχή της ουροδόχου κύστης, όταν ονειρεύεται κανείς πίδακες και βρύσες (H. Ellis [1911, 164]). Ο Schemer [1861, 189] μελέτησε τα πολύμορφα σύμβολα των ουρητικών ερεθισμάτων και εξέφρασε ήδη την άποψη ότι «το ισχυρότερο ουρητικό ερέθισμα μεταστρέφεται πάντοτε σε διέγερση της γεννητικής σφαίρας και των συμβολικών της μορφωμάτων... Το όνειρο ουρητικού ερεθίσματος είναι συχνά και ο εκπρόσωπος του σεξουαλικού ονείρου». [Ο.π., 192]. [1919].

Ο O. Rank, του οποίου τα γραφόμενα στην εργασία για τη «στρωμάτωση των συμβόλων στο όνειρο αφύπνισης» [1912a] ακολούθησα εδώ, θεωρεί πολύ πιθανό ότι πολλά «όνειρα ουρητικών ερεθισμάτων» κατά βάθος προκαλούνται από σεξουαλικά ερεθίσματα, τα οποία κατ' αρχάς επιδιώκουν την ικανοποίησή τους μέσω επαναστροφής στην παιδική μορφή του ουρηθρικού ερωτισμού. [Ο.π., 78]. Ιδιαίτερα διδακτικές είναι τότε οι περιπτώσεις όπου το έτσι παραγόμενο ουρητικό ερέθισμα οδηγεί στην αφύπνιση και στην εκκένωση της κύστης, το όνειρο όμως συνεχίζει παραταύτα την πορεία του και εξωτερικεύει πια την ανάγκη του με απροκάλυπτες ερωτικές εικόνες.⁴⁵⁷ [1919].

Με ανάλογο τρόπο ξεσκεπάζουν και τα *όνειρα εντερικών ερεθισμάτων* τα αντίστοιχα σύμβολα, επιβεβαιώνοντας έτσι τη συνάρτηση χρυσού και *περιπτωμάτων*, η οποία τεκμηριώνεται πλούσια στην ψυχολογία των λαών.⁴⁵⁸ «Έτσι π.χ. κατά τη διάρκεια μιας θεραπευτικής αγωγής λόγω *εντερικών διαταραχών* μια γυναίκα ονειρεύθηκε για έναν θησαυροθήρα, ο οποίος παράχωνε έναν *θησαυρό* κοντά σε μια μικρή ξύλινη καλύβα, που έμοιαζε με υπαίθριο *αποχωρητήριο*. Στο δεύτερο μέρος του ονείρου η ίδια *καθάριζε τον πισινό* του παιδιού της, ενός μικρού κοριτσιού που *λερώθηκε*». [Rank, 1912a, 55]. [1919].

Με τα *όνειρα γέννησης* συνδέονται τα όνειρα «*σωτηρίας*». Η σωτηρία, ιδιαίτερα μέσα από το νερό, ισοδυναμεί με την γέννηση, όταν την ονειρεύεται μιά γυναίκα, το νόημα όμως μεταβάλλεται, όταν ο

ονειρευόμενος είναι άντρας. (Βλέπε ένα τέτοιο όνειρο στον Pfister, 1909). Σχετικά με το σύμβολο της «σωτηρίας» βλέπε την ομιλία μου: «Οι μελλοντικές πιθανότητες επιτυχίας της ψυχαναλυτικής θεραπείας» (1910d), καθώς και: «Συμβολές στην ψυχολογία της ερωτικής ζωής, I. Για έναν ιδιαίτερο τύπο της εκλογής του ερωτικού αντικειμένου από τον άνδρα» (1910h). [1911].⁴⁵⁹

Οι ληστές, οι νυχτερινοί διαρρήκτες και τα φαντάσματα, που φοβάται κανείς πριν από την κατάκλιση του και που καμιά φορά τον επισκέπτονται στον ύπνο του, προέρχονται από την ίδια πάντοτε παιδική ανάμνηση. Είναι οι νυχτερινοί επισκέπτες, που σήκωναν το παιδί από τον ύπνο, για να το καθίσουν στο ουροδοχείο, ώστε να αποφευχθεί η ενούρηση, ή που ανασήκωναν το σκέπασμα, για να δουν προσεκτικά πού έχει τα χέρια του κατά τη διάρκεια του ύπνου. Από τις αναλύσεις μερικών ονείρων άγχους κατάφερα να κάνω τον ονειρευόμενο να αναγνωρίσει ακόμη και τον νυχτερινό επισκέπτη. Ο ληστής ήταν κάθε φορά ο πατέρας, ενώ τα φαντάσματα αντιστοιχούν μάλλον σε γυναικεία πρόσωπα με λευκό νυχτικό. [1909].

Προτού δώσω στον τέταρτο από τους καθοριστικούς παράγοντες σνειροπλασίας τη θέση που του αξίζει [βλέπε πιο κάτω, κεφ. Θ], θα προσφέρω μερικά παραδείγματα ονείρων από τη συλλογή μου, τα οποία μπορούν ενμέρει να διευκρινίσουν τη συνέργεια των τριών γνωστών μας παραγόντων, ενμέρει να προσαγάγουν αποδείξεις για θέσεις που διατύπωσα ελεύθερα, ή να αναπτύξουν αναπότρεπτα συμπεράσματα από αυτές. Στην παρουσίαση της εργασίας του ονείρου στάθηκε δύσκολο να δείξω τα αποτελέσματα των ερευνών μου βάσει παραδειγμάτων. Τα παραδείγματα για τις επιμέρους αποφάνσεις έχουν αποδεικτική δύναμη μόνο στο πλαίσιο μιας ερμηνείας ονείρου· έξω από αυτό το πλαίσιο χάνουν την ομορφιά τους, και μια έστω λιγότερο βαθειά ερμηνεία δεν αργεί να λάβει τέτοια έκταση, ώστε να χάνεται το νήμα της συλλογιστικής που αποσκοπεί στην ερμηνεία. Αυτός ο τεχνικός λόγος μπορεί να δικαιολογήσει την ακόλουθη παράταξη κάθε λογής παραδειγμάτων και σκέψεων, που μόνο σε συσχέτιση με το κείμενο του προηγούμενου κεφαλαίου μπορούν να βρουν τη συνοχή τους. [1900].

Κατ' αρχάς μερικά παραδείγματα εξαιρετικά ιδιαίζόντων ή ασυνήθιστων τρόπων παράστασης στο όνειρο. Από το όνειρο μιας γυναίκας: *Μια καμαριέρα στέκεται πάνω στην ανεμόσκαλα σαν να επρόκειτο να καθαρίσει τα παράθυρα και έχει μαζί της έναν χιμπατζή και μια γοριλλόγατα (αργότερα διορθώνει: γάτα Αγκυρας). Ρίχνει τα ζώα στην ονειρευόμενη· ο χιμπατζής προσκολλάται πάνω της, και αυτό είναι αηδιστικό.* Αυτό το όνειρο πέτυχε τον σκοπό του με ένα πολύ απλό μέσο, καθώς πήρε κατά λέξη μια ορισμένη έκφραση και την παράστησε κυριολεκτικά. «Πίθηκος», όπως και άλλα ονόματα ζώων, είναι υβριστικός χαρακτηρισμός, και η κατάσταση στο όνειρο δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά μόνο «εξαπολύω βρισιές». Η ίδια αυτή συλλογή θα μας προσφέρει γρήγορα και άλλα παραδείγματα χρήσης αυτού του απλού τεχνάσματος κατά την εργασία του ονείρου. [1900].

Παρόμοια ενεργεί και αυτό το όνειρο: *Μια γυναίκα με ένα παιδί που έχει εξαιρετικά παραμορφωμένο κρανίο· γι' αυτό το παιδί άκουσε ότι η παραμόρφωσή του οφείλεται στη θέση του μέσα στην κοιλιά της μητέρας. Ο γιατρός λέει ότι με συμπίεση το κρανίο θα μπορούσε να αποκτήσει καλύτερο σχήμα, μόνο που αυτό θα έβλαπτε τον εγκέφαλο. Αυτή σκέπτεται ότι, επειδή είναι αγόρι, η βλάβη είναι μικρότερη.* Αυτό το όνειρο περιέχει την πλαστική παράσταση της

